Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

BISKOP SVENDS GRAV I ØM KLOSTERKIRKES HØJKOR.

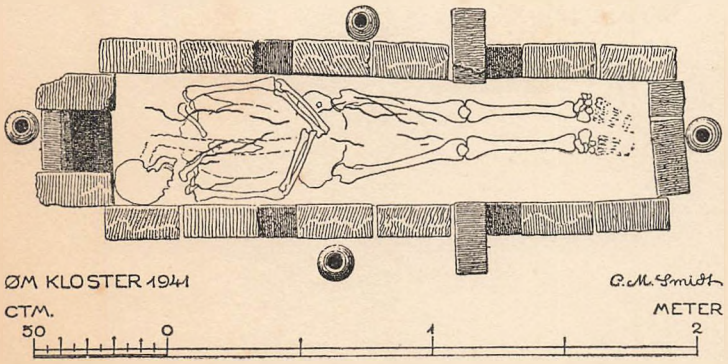

REDAKTION HAL KOCH

Indianernes Kulturhistorie — Islands store Sagafortæller — Et Demokratis Opstaaen — Øm Klosters Historie — En amerikansk Statsmand i det 18. Aarhundrede

DET DANSKE FORLAG

WALAM OLUM

ET STYKKE INDIANERKULTUR

Af Pastor emer. *H. Hansen.*

Da de første europæiske Nybyggere kom over til de Egne, som nu udgør New Jersey og det østlige Pennsylvania, mødte de den Indianerstamme, som siden kaldtes Delaware-Indianere, et Navn som Englænderne gav dem. Selv kaldte de sig Lenni Lenape ɔ: de virkelige Mænd. De havde deres kegleformede Hytter langs Delawarefloden og dens Bifloder, hvor de mest strejfede om paa Jagt og Fisketure, men dog ogsaa drev en lille Smule, meget primitivt, Agerbrug. De var forholdsvis fredelige paa det Tidspunkt, da Europæerne først traf dem; det skyldtes dog ikke nogen medfødt Kærlighed til Freden, men den Omstændighed, at de noget tidligere havde lidt et frygteligt Nederlag i Kamp mod »de fem Nationer«, et Forbund af vilde og krigerske Stammer, der boede omkring ved de store Søer; derved var de kommet i Afhængighed af dette Forbund og havde maattet love at afholde sig fra krigerisk Vaabenbrug.

Disse Lenape, som nu om Dage er helt forsvundne, har efterladt sig et litterært Minde af en særegen Art, som har Interesse baade ved sin mærkelige Form og sin Sjældenhed hos en Folkegruppe, hvis Historie og Kultur ellers udelukkende maa søges oplyst gennem Arkæologi og gennem mundtlig Overlevering, opfanget hist og her af de Europæere — og siden hen Amerikanerne — som er kommet i Forbindelse med dem.

Det litterære Minde, som jeg her vil søge at give et Billede af, bestaar af en hel Del smaa Stokke, hvorpaa der er indbrændt eller malet forskellige Mærker, deraf Navnet Walam Olum. Walam betyder malet, Olum betegner Mærker og Tegn indskaaret i Træ.

De ældste af disse Stokke var egentlig kun nogle simple Pinde, mærkede med Tegn og Billeder ved paasmurt farvet Ler; eftersom Kunsten gjorde Fremskridt, blev Stokkene bredere, og Figurerne blev brændt ind i Træet; senere udvidede Stokkene sig til en Slags smaa Tavler af Træ, hvorpaa Figurerne blev indgraverede med Flintknive; Lenape var jo et Folk paa Stenalderens Kulturtrin, den Gang Evropæerne først traf dem. De saaledes indgraverede Figurer blev fremhævede ved kraftige og tit holdbare Farver, som Indianerne forstod at udvinde af visse Planter. Tavlerne var gerne omkring ved 6 Tommer i Længden, smalle og tynde, skønt noget varierende i Form; de blev bundet sammen i Bundter, og et saadant Bundt udgjorde altsaa en lille Bog.

Saa vel Figurerne selv som de paasatte Farver havde en bestemt, vedtaget Mening. Denne var det ikke hver Mands Sag at kende; der var kyndige Folk — altsaa en Slags Skriftkloge — som vidste, hvad de forskellige Tegn betød, idet Kendskabet dertil overleveredes fra Slægt til Slægt gennem mundtlig Meddelelse fra Lærer til Elev; disse Skriftkloge foredrog det saa for Stammens øvrige Medlemmer til Underholdning og ved festlige Lejligheder.

Det var en Billedskrift; til hvert Billede knyttede sig en hel Sætning, og denne Sætning skulde den skriftkyndige altid kunne huske og vide at forbinde med det tilsvarende Billede paa Stokkene. Paa denne Maade blev »Bøgernes« Indhold fremsagt eller snarere paa en Maade

sunget, da meget tyder paa, at det er rytmisk formet og maa opfattes som en Art primitiv Poesi, et Epos; Sangen blev ledsaget af visse bestemte Bevægelser, en liturgisk Rytmik, der hørte med til Fremsigelsen.

Den, som først fandt Walam Olum hos Indianerne og opdagede deres Betydning, var en franskfødt Læge Rafinisque, der færdedes meget blandt Indianerne og kendte deres Maade at udtrykke sig paa. Han opdagede ogsaa, at dette deres Billedskriftsystem var nær knyttet til og afhængigt af deres ejendommelige Maade at tale paa, idet Talen — ogsaa i Samtale og hvor det drejede sig om ganske almindelige Emner — ledsagedes af Bevægelser og Gestus, gerne værdige og højtidelige, der havde næsten lige saa megen Betydning for Forstaaelsen som selve Ordene, og heri fandt han Forklaringen paa en Del af Indholdet i Walam Olum, idet man altsaa i Tanken maa udfylde de nedkradsede Tegn med tilhørende Bevægelser.

Desværre haves de oprindelige Walam Olum, som Rafinisque fandt hos en Stamme helt inde ved Ohio, ikke mere, og det nytter ikke at søge efter dem; de er gaaet til Grunde ved Uheld og Uforstand. En Gang da Rafinisque kom hjem fra en af sine Rejser, opdagede han til sin Forfærdelse, at Stokkene var borte, og ved at undersøge Sagen fik han ud af sin Husholderske, at hun en Dag, da Doktorens lille Dreng kedede sig og plagede hende for nogen Underholdning, havde fundet disse gamle Pinde og givet ham; saa havde han leget med dem og skaaret dem itu, og tilsidst havde hun gjort i Orden efter ham ved at feje det hele Skrammel sammen og tænde op med det.

Heldigvis havde Rafinisque i Forvejen aftegnet Figurerne fra Stokkene og optegnet de tilhørende Forklarin-

ger; paa Grundlag af disse og af Efterretninger fra etnologiske Iagttagere, som senere har besøgt Stammerne, har den amerikanske Kulturhistoriker Brinton i »Library of American Aboriginal History« givet en Fremstilling af den Overlevering, som indeholdes i Walam Olum, idet han gengiver samtlige kendte Figurer fra Stokkene og ud for hver Figur de tilhørende Ord i Lenape-Sproget, ledsaget af engelsk Oversættelse.

Derudfra skal jeg tillade mig at gengive Hovedtrækkene af Indholdet, der viser sig at rumme Lenapefolkets Tanker om Verdens Tilblivelse og de ældste Tider sammen med visse historiske Erindringer om deres egen Stammes Vandringer og Oplevelser.

Første Afsnit handler om Verdensskabelsen; jeg oversætter efter Brintons engelske Tekst og vedføjer nogle Prøver paa Billederne efter samme.

Først paa hint Sted, til alle Tider, ovenover Jorden.

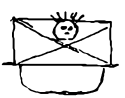

Paa Jorden en udstrakt Taage, og der var den store Manito.

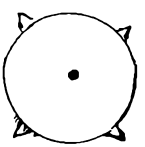

Først, for bestandigt, tabt i Rummet, overalt var den store Manito.

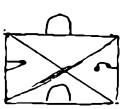

Han gjorde det udstrakte Land og Himmelen.

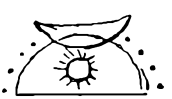

Han gjorde Solen, Maanen og Stjernerne.

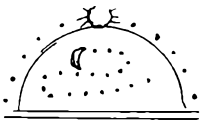

Han bragte dem alle til at bevæge sig jævnt.

Vinden blæste heftigt, og det klarede op, og Vandet flød bort, fjernt og stærkt.

Og Grupper af Øer dukkede frem og blev liggende der.

Til dødelige Væsner, Sjæle og til alle talte den store Manito.

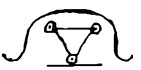

Paany talte den store Manito, en Manito til Manitoer.

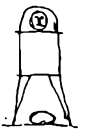

Og altid siden var han en Manito for Mennesker og var deres Bedstefader.

Han gav den første Moder, Moder til Væsner. Han gav Fiskene, han gav Skildpadderne, han gav Dyrene, han gav Fuglene.

Men en ond Manito gjorde alene onde Væsner, Uhyrer. Han gjorde Fluerne, han gjorde Myggene. Alle Væsner var den Gang venlige. Visselig var Aanderne virksomme og gode.

Til de allerførste Mænd skaffede han Hustruer. Han skaffede dem Mad, naar de ønskede det. Alle havde nyttig Kundskab, alle havde det mageligt, alle tænkte paa Glæde. Men meget hemmeligt kom et ondt Væsen, en mægtig Troldmand, paa Jorden. Han bragte med sig Daarlighed, Strid, Ulykke. Han bragte daarligt Vejr, brag-

te Sygdom, bragte Død. — Alt dette fandt Sted paa Jorden i gamle Dage hinsides det store Tidevand, i Begyndelsen.«

Denne Skabelsesberetning røber megen Lighed med den i Første Mosebog, og jeg kan næppe tro andet, end at denne Del af Walam Olum er paavirket af de kristne Missionærers Fortællinger.

Paa den Tid, da Rafinisque fandt Stokkene, havde disse Stammer da ogsaa været Genstand for kristen Mission og havde haft Forbindelse med Europæere gennem mindst et Par Slægtled. Især synes jeg, at Sætningen paa den sidste af Stokkene: »Alt dette fandt Sted . . . hinsides det store Tidevand« tyder paa den fremmede Indvirkning. Ved det store Tidevand maa snarest tænkes paa Atlanterhavet, og det er da meget naturligt, at Indianerne ganske naivt har tænkt sig, at det, Missionærerne fortalte om, maatte være noget, der var foregaaet derovre, hvor de kom fra, hinsides det store Tidevand.

Andet Afsnit indeholder et Flodsagn, der fortælles saaledes:

»For længe siden var der en mægtig Slange og Væsner, som var onde mod Menneskene. Denne mægtige Slange hadede dem, som var der, og foruroligede højligt dem, som den hadede. De gjorde begge Fortræd, og begge forulempede hinanden, de holdt ikke Fred. Drevne fra deres Hjem kæmpede de mod denne Morder. Den mægtige Slange besluttede at skade Menneskene. Han bragte tre Personer, han bragte et Uhyre, han bragte brusende Vand. Mellem Højene brusede og brusede Vandet, styrtende igennem, ødelæggende meget. —

Nanabush, den »Store Hvide«, Bedstefader til Væsner, Bedstefader til Mennesker, var paa Skildpaddeøen. Der gik han og skabte, som han netop gik forbi, han skabte

Nanabush. (Lenape's Noah).

Skildpadden. Væsner og Mennesker gik alle frem; de vandrede i Floder og grundt Vand, nedad Strømmen til Skildpaddeøen. Der var mange Fiskeuhyrer, som aad nogle af dem. Manito-Datteren kom og hjalp med sin Kano, hjalp alle, som de kom og kom. Og Nanabush hjalp, alles Bedstefader, Bedstefader til Mennesker og til Skildpadden. Menneskene var samlede paa Skildpadden, og de lignede den. Forfærdede bad de, at hvad der var ødelagt maatte blive genoprettet. Vandet løb bort, Jorden tørredes, Søerne var i Hvile, alt var taust, og den mægtige Slange drog bort.«

Her mærkes ikke saa meget til Paavirkning fra det bibelske Flodsagn; der er i Virkeligheden kun ringe Lighed. Det er ikke den gode Gud, der vil straffe Menneskene for deres Ondskab, men en ond Guddom, der vil gøre dem Fortræd. Floden fremkommer ikke ved voldsomme Regnskyl, men ved at Strømme udefra bryder frem. Skildpadden skal næppe opfattes som en Slags Ark, hvorpaa de redder sig; den er med her som mange andre Steder i Walam Olum, fordi den aabenbart er Totem-Dyret for den Stamme, hvor Beretningen i den her fundne Form har hørt hjemme; af forskellige Træk i det følgende Afsnit fremgaar det, at Fortælleren gerne vil fremhæve og prise Skildpaddens Folk, sikkert fordi det er hans egen Stamme.

Der er heller ikke Grund til at søge vidt omkring efter fremmed Paavirkning til Forklaring af Flodsagnets Til-

stedeværelse her. Flodsagn, siger H. F. Fejlberg, findes hos alle Indianerstammer lige fra Eskimoerne i Nord til Araukanerne i Syd. Stammerne, der færdedes i Ohios og Delawares Floddale, behøvede i Sandhed heller ikke at hente deres Stof til Sagn om store Oversvømmelser udefra.

Derimod er det jo ikke umuligt, at den onde og mægtige Slange, der optræder her, kan stamme fra Missionærernes Fortælling om Syndefaldet og være en Afspejling af Slangen i Paradiset.

Med tredje Afsnit kommer vi over til, hvad vi vel med nogen Ret kunde kalde den historiske Del af Walam Olum; det er Stammens ældste Overleveringer, og de fortæller om, at den en Gang — vist for meget længe siden — har boet i et koldt Land højt mod Nord, sandsynligvis Labrador; der har Folket hørt om de sydligere, mildere og rigere Egne og har givet sig paa Vandring derhenad, men er dog standset et Sted fjernt fra den senere Boplads.

Fortællingen lyder i Uddrag saaledes: »Efter at de brusende Vande havde lagt sig, var Skildpaddens Lenape tæt sammen i hule Huse, levende tæt sammen. Det fryser der, hvor de holder til; det sner, det stormer, det er koldt. Paa denne nordlige Plads talte de venligt med hinanden om milde, kølige Lande med mange Dyr og Bøfler. Da de rejste, og nogle var stærke og nogle rige, saa delte de sig i Husbyggere og Jægere. De stærkeste, de mest enige, de ædleste var Jægerne . . . De bedste af Lenape var Skildpaddens Mænd. Alle Hyttebaal i det Land blev slukkede, og alle sagde til deres Præst »lad os gaa« . . . de drager ud . . . de kommer alle, de tøver i Landet med de harpixrige Grantræer.«

Nu var Skildpaddens Mænd altsaa gaaet paa Vandring

fra deres oprindelige Boplads, hvor de havde levet »tæt sammen i hule Huse«, formodentlig at forstaa som Snehytter; de var kommet et Stykke mod Syd til et noget mildere Land, hvor de slaar sig ned nogen Tid. Her oplever de Kampe med andre Stammer; de gaar igen ud paa nye Vandringer, længere sydpaa til et mildere og mere frugtbart Land. Der opregnes en Mængde Høvdingenavne, som er bevarede i Erindringen; flere af disse Høvdinger mindes som Folkets Velgørere og Førere til et eller andet Fremskridt. En Hungersnød driver dem bort fra den nu indtagne Plads, hvor de ellers var kommet i Gang med en lille Smule Majsdyrkning; de tumler atter om, indtil de efter nye Kampe erhverver sig et Land ved Talegafloden.

Dette berettes saaledes: »For længe siden var Lenapes Forfædre i Landet med de harpixrige Grantræer; derfra kommer de til Slangeøen »det store og smukke Land«; de siger til »Skønne Hoved«: vær du vor Høvding . . . der stod et Slag ved Slangehøjen, og de (Slangestammen) maa forlade den. Alle af Slangestammen var svage og skjulte sig i Sumpe og Dale«.

Nu følger der en Opregning af en Høvdingrække, hvis Længde tyder paa, at dette Afsnit maa tænkes at dække over en meget stor Del af Lenapefolkets Historie, selv om vi maa tage i Betragtning, at en Indianerhøvdings Herskertid tit kunde være meget kort; til Gengæld har vi da ogsaa Eksempler paa, at den kunde være overordentlig lang. Nogle Uddrag af denne Høvdingrække skal gengives her: Efter »Skønne Hoved« kommer »Hvide Ugle« — Vagtholderen — Snefugl; Stammen deler sig. Snefugl gaar mod Syd, Hvide Bæver mod Øst. Slangeland var mod Syd, det store Land med de harpixrige Grantræer var ud mod Kysten. Mod Øst var Fiskelandet, ud mod Søerne

var Bøffellandet. Efter Snefugl var Griberen Høvding, og alle Fjender blev dræbt, Røverne, Slangerne, de onde Mænd, Stenmændene. Efter Griberen var der ti Høvdinger, og der var megen Krig i Syd og Øst. Efter dem var Fredsven Høvding . . . Snefader, ham med de store Tænder. Saa kom Olum Api, den som skraber Mærker ɔ: gør Optegnelser (her har vi vel den Høvding, hvem Overleveringen udpeger som Opfinder af den historiske Kunst, og muligvis Ophavsmanden til de Tavler, som Rafinisque fandt.) Efter ham var »Ryster af Kulde« Høvding; han drog sydpaa til Majslandet, efter ham »Kornbryder«, som først plantede Majs. Saa »Stærke Mand« — Saltmand — den lille. Der var ingen Regn og ingen Majs, saa flyttede de længere ud mod Havet. Ved Hulerne i Bøffellandet fik de tilsidst Føde paa en behagelig Slette . . . »Skænderen« var Høvding; nogle, som ikke kunde lide ham og ikke vilde blive, da de var blevet vrede, drog hemmeligt bort mod Øst; de kloge, som blev tilbage, gjorde »Elskeren« til Høvding. De slog sig ned igen ved den gule Flod og havde megen Majs og stenfri Jordbund.

Da alle var blevet venlige, blev »Rolig« Høvding, den første af det Navn, derefter Stærke Bøffel — Store Ugle — Hvide Fugl — Villig, han var Høvding og Præst, han ordnede Festligheder og Helligdage . . . Hvide Fugl, den anden, der var Krig mod Nord og Syd. — Raadsnild Ulv, han dræbte Stærke Sten. »Han, der ligner en Opossum« var Høvding, han kæmpede med Bedrøvelse; han sagde: de er saa mange, lad os gaa sammen mod Øst, mod Solopgangen. De skiltes ved Fiskefloden, de dovne blev der.«

Saa fortælles der videre, at en Talegahøvding dræbte nogle Mænd af Lenapestammen; dette maatte hævnes. Talamatan, en nordligere boende Stamme, som Lenape

var gode Venner med, kom til Hjælp og i Fællesskab angreb de Talega, men Talegabyerne var dem for stærke.

En Tid varede Venskabet med Talamatanfolket; men ogsaa det fik Ende, og det kom til Krig med dem. »Retfærdig og sanddru« blev Høvding, og Talamatan skælvede.

De lever længe ved Talegafloden, under mange Høvdinger; der opregnes en meget lang Række med tildels højst mærkværdige Navne; jeg medtager kun nogle faa Træk fra Slutningen af dette sidste Afsnit.

»Alle Jægerne lavede Wampun igen ved det store Hav. Røde Pil var Høvding ved Strømmen igen . . . Igen var en »Rolig« Høvding og gjorde Fred med alle. Alle var Venner, alle var forenede under denne store Høvding . . . »Fejltageren« var Høvding, han var hæftig af Sind. Paa denne Tid kom de hvide Mænd paa den østlige Sø. »Tranebæræder« var Høvding, han var Ven med Ottawa . . . Paa den Tid kom de Hvide, fra Nord og fra Syd kom de. De er fredsommelige; de har store Ting. Hvem er de?«

Lenapefolket var altsaa kommet til de Egne, hvor de havde deres Bopæl paa den Tid, da Europæerne stiftede Bekendtskab med dem. Det er uvist, hvilken Flod der menes med Talega, om det er Hudson eller Delaware, eller maaske Raritan, ved hvis Munding de første Gang traf sammen med hvide Mænd.

Gennem Walam Olum har vi faaet — ligesom i en smal Stribe af Lys — et Udsyn over denne enkelte Stammes Færd og Vandringer fra fjerne, dunkle Tider frem imod Historiens Lysskær; vi kan nu finde Forbindelse med andre historiske Kilder. Ved de første hvide Mænd, der kom paa den østlige Sø (d. e. Atlanterhavet), kan vi sikkert nok tænke paa Henry Hudson og hans Følgesvende, som

ved deres Landing paa Kysten af det Omraade, som nu kaldes New Jersey, i September 1509 netop traf paa Lenapefolket, hvis Høvding »Fejltageren« paa det Tidspunkt var.

Tranebærædders Venskab med Ottawa har vel været Led i en Lenape-Politik, som var meget forstaaelig, men ikke heldig i sine Virkninger, da den drog Folket med ind i de blodige Kampe, der førte til, at Ottawa lidt efter Midten af 17. Aarh. maatte vige for de vilde og krigeriske Irokeserе og søge sig nye Boliger længere mod Vest helt ude mellem de store Søer, medens Lenape for en Tid mistede sin Selvstændighed og blev underkuet af Irokeserne, der i sidste Halvdel af 17de Aarhundrede grundede et Slags Herredømme, der strakte sig fra Atlanterhavet ind til de store Søer.

Naar det tilsidst hedder, at de hvide Mænd kommer baade fra Nord og fra Syd, saa taler det vel om den franske Indtrængen gennem Canada, der jo maatte komme til Lenape nordfra, og den engelske fra Virginia.

Det kan undre os noget, at det er de hvide Mænds Fredsommelighed, der mest har tildraget sig Indianernes Opmærksomhed, senere hen kom de nok til en anden Opfattelse. Men jeg ser i denne Bemærkning en Refleks fra Mødet med William Penn, den navnkundige Kvæker og Fredsven; det var netop Lenapehøvdinger, med hvem han sluttede sin berømte Pagt, og af hvem han købte Land; og naar det var Penn, der stod for dem som Typen paa den hvide Mand, kan Ytringen jo let forstaas. Paa den anden Side forstaas det ogsaa, at Penn saa let kunde komme ud af det med Indianerne, naar det var Lenapestammen han traf i dens Magtesløshed kort efter det store Nederlag overfor Irokeserne; deres tidligere krigeriske Tilbøjeligheder laa slumrende; de var ikke døde,

det viste sig tydeligt nok, da de omtrent et Hundredaar senere havde løsrevet sig fra deres irokesiske Undertrykkere; de blev da nogen af dem, som de hvide Nybyggere nærede mest Frygt for paa Grund af deres Forvovenhed og Grumhed.

Er det end magert, hvad vi gennem Walam Olum faar at vide, og er Fortællingen end noget farveløs, saa lad os huske, at den stammer fra et Folk, der staar paa et Trin af Stenalderkultur; den er Udtryk for en primitiv Maade at opbevare historisk Overlevering paa, og den fører os tilbage til et primitivt Folks Maade at tænke og udtrykke sig paa. Tænk om der kunde findes noget lignende fra vor egen Stenalder, Efterladenskab fra Dyssebyggerne eller Enkeltgravsfolket; hvilken Henrykkelse vilde det ikke vække hos Arkæologer og historisk interesserede.

Naar det maa forekomme os som tør og tarvelig Opremsning, saa er det blandt andet fordi vi kun har Gengivelsen med Papir og Tryksværte. Noget helt andet var det nok, hvis vi kunde sætte os ind i en Rødhuds Forudsætninger, tage vor Plads mellem Stamfællerne omkring det natlige Baal i Urskoven og lytte til Forelæseren med fuld Forstaaelse af den Rytmik, hvormed han ledsager Fremsigelsen og Forklaringen af Billederne paa Stokkene. Disse Skriftkloge eller Tegnkyndige, som oftest vel Stammens Præst, Medicinmand og Troldmand i en og samme Person, svarer jo til Nutidens Foredragsholdere og Skuespillere — tildels ogsaa til de gamle skotske Barder og til Oldnordens Skjalde.

Lige i Slutningen møder vi da ogsaa et lille Stemningsglimt, noget som et Suk fra et Folkehjerte, der lige var ved at røre sig, at opfatte Omverdenen og tage sin Stilling til den, men saa blev standset og kvalt.

Underligt varselssvangert lyder de sidste Ord om de

hvide Mænd: »De har store Ting. Hvem er de?« Ja, store og mærkelige Ting havde disse hvide Mænd, Ting som nok kunde forbavse en stakkels Rødhud. Men hvad vilde de, og hvad skulde de betyde for hans og hans Folks Skæbne. Lidet anede den Olum Apri (Mærkeskraber), der har tegnet Figurerne paa den sidste Stok, at Mødet med disse fremmede skulde betyde fuldstændig Undergang og Udslettelse for hans egen Stamme.

SNORRE

Af *Bjarni M. Gislason.*

Mænds Ønsker om at være deres egen Herre er en af de væsentligste Drivkræfter i Islands Kolonisation. Andre Faktorer har muligvis ogsaa spillet ind, saaledes Eventyrlyst og økonomiske Forhaabninger, men Selvstændighedstrangen over for det voksende norske Kongevælde vejede tungt hos Stormagtsslægterne, der drog bort fra Norge til den fjerne Ø. Erhvert Træk, der i Historien fremtræder som Vidnesbyrd om Frisind og storladen Aand, gaar endnu igennem Islands Folkesjæl som en forunderlig Musik fra henfarne Tider. Saaledes tør det fastslaas, at Bilernes, Damptrawlernes og Varmeapparaternes Tidsalder ingenlunde har dysset Sagainteressen i Søvn.

Der gaar nogle Skolebørn paa Torvet i Reykjavik og drøfter Snorre. »Ej skal du hugge,« sagde den gamle Høvding, hører man dem gentage fra hans Replikskifte med Gissurs Følgesvende. — »Hug du,« sagde Simon. — »Ej skal du hugge,« gentog Snorre. Da gav Manden ham Banesaar. Til Trods for, at »Snorre var mangesindet«, forstaar de altsaa, at han maatte bøde med Livet, fordi han ikke vilde følge Kongens Stævning og støtte ham i at naa Herredømme over Island.

Denne Samtale blev hørt under Snorres Mindefest Dagene 19.—27. Juli 1947. Syvhundredaarsdagen skulde ellers have været fejret 1941, men Krigen forhindrede det, og derfor maatte Festen udskydes til bedre Tider. Ved denne Lejlighed skænkede Nordmændene Island en

stor Snorrestatue, hugget i Granit af Kunstneren Gustav Vigeland. Norges Kronprins, Olav, afslørede Statuen med de Ord, at nu gav Nordmændene Snorre fuldt og helt tilbage til Island. De havde maaske tidligere villet tilegne sig ham, men han tilhørte Island og intet andet Land. Og den norske Professor Worm Muller tilføjede, at uden Snorres Livsværk vilde Nordmændene ikke have været et selvstændigt Folk. I Legendernes Skær skænkede han Norge dets evige Konge, Olav den hellige, og under hans Tegn havde Norge magtet at bære de tungeste Nederlag og vundet alle sine Sejre.

Med dette i Erindring sidder jeg med Gyldendals nye statelige Udgave af *Heimskringla* foran mig. Det er et prægtigt Værk, oversat af Hans Kyrre til mundret, flydende Dansk. Og Johannes V. Jensens Fordanskning af Versene er udarbejdet med synlig Omhu og Kærlighed til Emnet. Danmark har altsaa ogsaa villet være med til at fejre den store Historieskriver, hvis Livsværk lærte Nordboerne at vriste Sejr af Nederlag. Thi ikke blot Norge fandt Fodfæste i et større Levnedsløb gennem Snorre, men ogsaa Danmark. Hvis nogen tror, at Forholdet Danmark—Island er afsluttet med den statslige Adskillelse, kan Snorre fortælle dem noget andet. Dette Forhold er ikke en Kaabe, man uden videre kan lægge fra sig, men det er en væsentlig Bestanddel af den *levende Hud*, hvorunder Nordens Samhørighed er groet frem. Rasmus Rask blev Student 1807, og allerede da hjalp han Nyerup med sin Oversættelse af »Snorres Edda«. Det samme for Danmark saa alvorlige Aar satte indre Kræfter fri hos Grundtvig, gav ham Mod til at varsle om et større Danmark, et Myternes Norden, noget han fandt frem til ved Hjælp af Snorre, som han senere gik i Gang med at oversætte. Og hvem tør nu underkende den skabende og

omskabende Virkning, som den islandske Oldtidskultur havde paa Danmarks og hele Nordens folkelige Haab og Tro i Tiden derefter? Politiske Kombinationer havde vist sig at være et Blændværk. Dronning Margretes, Erik af Pommerns, Christian den Andens og Orla Lehmanns Norden gik under, men den aandelige Linie, der fandt sine Forudsætninger hos Snorre i fællesnordiske Aandsskatte, den holdt, naar alle de juridiske Stilladser var væltede. Dette er Islands Andel i det Norden, vi oplever i Dag; et flerfoldigt, men enigt Norden, som trods Atombomber og Ragnarok stadig har Snorre i Behold.

Men hvem er da denne Mand, der endnu 700 Aar efter sin Død kan sætte Forskere, Oversættere og Udgivere i Arbejde og faa islandske Barneøjne til at flamme ved Mindet om Forfædrenes brydsomme Liv? Hvad fortæller Historien os om ham selv? Jeg indrømmer, det kan lyde naivt at spørge saadan, eftersom Litteraturen om Snorre er ved at begrave Mesteren selv. Men mit Spørgsmaal gælder ikke Litteratur, men en levende, folkelig Interesse for det Arvegods, han efterlod sig. Selv om dette nye Værk kunde vidne om en saadan Interesse, er jeg bange for, at det i Danmark mere vil tjene som Luksusudgave for Bogsamlere, end som en Folkeejendom, der slides op i Hvermandshaand. Det er vistnok kun Islændige, der endnu føler Sagalitteraturen som en national Virkelighed, de ikke kan undvære fra Vuggen til Graven. Og selv om Snorres »Heimskringla« først og fremmest skildrer de norske Kongerækker, føles han i sit Hjemland som Generalnævner for islandsk Aand i fjerne og nære Tider. Mange har ganske vist ment, at han som Karakter var temmelig sammensat og lidet værd at eftertragte, men ikke desto mindre maa Hovedindtrykket af hans Personlighed blive, at han holdt fast ved det islandske Friheds-

sind, og til Trods for megen Ærgerrighed aldrig søgte Magt og Titler paa sit Fædrelands Bekostning.

Snorre blev født 1178. Hans Fader, Sturla Þordarson, havde ved hensynsløs Energi, Snuhed og Kløgt tilkæmpet sig en indflydelsesrig Stilling i Island. Gode Giftermaal befæstede yderligere hans Fremgang, og Sønnerne, der arvede Faderens Evner, udvidede Slægtens Rigdom næsten over alle rimelige Grænser. Snorres Moder var Gudny Bødvarsdatter, der hørte til Egill Skallagrimsons mægtige Æt, og hun var i enhver Henseende rigt aandeligt udrustet, saa fra hende stammer sikkert Snorres Skjaldegave. Begge Forældrenes Egenskaber er kendelige i hans Karakter. Men ogsaa en tredie Individualitet er snoet ind i hans Væsen, og den stammer fra Fosterfaderen Jon Loftsson i Oddi, en af Datidens kundskabsrigeste Mænd og mægtigste Høvdinger. Snorre kom til ham tre Aar gammel efter Faderens Død, og her blev han sikkert oplært i Fædrenes Historie, Gudelære og Digterkunst. Der findes ganske vist ingen holdbare Oplysninger om, hvad han har bedrevet under sin Opvækst i Oddi, men eftersom han aldrig senere viser sig som Idrætsmand eller Vaabenhelt, er der stor Sandsynlighed for, at han har siddet og lyttet til Fosterfaderens Fortællinger, mens andre øvede sig i Vaabendygtighed, hvilket var Opdragelsens praktiske Indretning. Dette har muligvis haft sin Indflydelse paa, at Sturlungernes hidsige Kampsind sjældent kommer til Udtryk gennem Snorre, selv om Faderens Magtstræb giver Genklang i hele hans Færd.

Snorre opholdt sig i Oddi, indtil han i 1197 indgik Ægteskab med Herdis Bersedatter, der var af en meget rig Slægt. Med hende fik han Midler i Hænde til at opnaa en anset Stilling blandt Landets Stormænd. Han bosatte sig til at begynde med paa sin Fædrenegaard Hvam,

men flyttede snart til Oddi, hvor han bedre kunde stille sin Kundskabstrang ved det store Bibliotek. Da Hustruens Far døde 1202, kom han saa i Besiddelse af Borg, Egill Skallagrimssons berømte Sæde. Her kom der imidlertid en Knude paa Ægteskabet, og 1206 købte han Gaarden Reykholt, hvor han blev boende til sin Dødsdag, men Hustruen blev tilbage paa Borg. Han drev Reykholt med megen Dygtighed og forvandlede paa kort Tid den forsømte Jordejendom til en af Landets rigeste Høvdingesæder. Her samlede han om sig mange af Landets Skjalde og lærde Mænd, saaledes at hans Hjem paa et Tidspunkt overgik alle Landets tidligere Lærdomssæder og bliver det islandske Aandslivs Centrum. Blandt de mange, som kom her, var Brodersønnen Sturla Sighvatsson, om hvem det hedder, at han besøgte Reykholt, for at »lade afskrive de Bøger, som Snorre satte sammen«. Endvidere holdt han som sin Medarbejder den lærde Præst Styrmir Kárason fra Tingørekloster, men denne havde skrevet en Bog om Kong Olav den hellige. Historieskrivningen har altsaa for Snorre været mere end et Tidsfordriv, og selv om Samtiden ikke fortæller ret meget om hans Forfattervirksomhed, har han sikkert været almindelig anerkendt for sin Lærdom. Allerede 36 Aar gammel blev han valgt til Lovsigemand og beholdt den Stilling fra 1214—18, men da rejste han til Norge for at se Skuepladsen for de Begivenheder, hvorom han havde læst og hørt hos Jon Loftsson i Oddi.

Men Snorres Rangstilling som den øverste af Altingets lovgivende og dømmende Virksomhed skyldtes imidlertid ogsaa andre Ting end hans Kundskaber. Snuheden, Dygtigheden og Heldet bar ham længe fremad paa Ørnevinger. Han skyede ingen Midler for at øge sin Indflydelse og Magt. Især forstod han at finde sig mægtige Svoger-

skaber, og selv indgik han et morganatisk Ægteskab med Landets rigeste Kvinde, Enken Hallveig Ormsdatter. Fra da af mente mange, at hans Magtstræb og Havesyge ikke vilde blive ham til Gavn. Hans Broder Þordur ansaa Forbindelsen for stødende og spaaede, at der vilde komme Ulykker af den. Ikke desto mindre nød Snorre endnu saa stor Anseelse i Landet, at han for anden Gang blev valgt til Lovsigemand fra 1222—31. Der skulde dog indtræffe Begivenheder, der fik Sammenholdet og Balancen inden for Slægten til at vakle. Snorres Brodersøn Sturla, der paa en Udenlandsrejse havde lovet Kong Haakon at vinde Island for Norge, blev paa et Tidspunkt Aarsag til, at Snorre maatte flygte fra Land og Gods. Men andre optog Kampen for Landets Frihed og fældede Sturla. Efter Sturlas Død vendte Snorre atter tilbage og fik paa ny Magten i sine Hænder. Han havde i Norge lovet at blive Kongens Ombudsmand i Island i Stedet for Sturla, men dette laa hans Hjerte fjernt. Derfor tilvejebragte han en længe ønsket Fred mellem Sturlungerne, hvilket for en Tid satte Bom for Kongedømmets Splittelsesarbejde paa Øen. Da bad Kongen Gissur Þorvaldsson om at skaffe Snorre af Vejen, men disse var for længst kommet i spændt Forhold til hinanden, selv om Gissur var Snorres Svigersøn. Den væsentligste Grund for Haakons og Gissurs Forening mod Snorre maa have været, at de i ham saa den betydeligste Hindring for deres magtsyge Planer. Og Natten mellem 22. og 23. September 1242 red Gissur med 70 Mand til Reykholt, brød Huset op og lod Snorre dræbe. Udaaden skete efter det Replikskifte, som er nævnt her foran.

Disse korte Træk af Snorres Liv giver ikke noget fyldestgørende Indtryk af hans politiske Færd. Den virker i den historiske Fremstilling ikke altid til megen Ære for

Snorre. Men Skildringen af Manglerne i hans Karakter maa imidlertid tages med stort Forbehold. Hans Magtstræb og politiske Kløgt er af hans Modstandere sikkert blevet regnet for saarbare Punkter. Og hans Forsøg paa altid at gaa Kompromissets Vej er i det lille Samfund af Vikingeætlinge nærmest blevet betragtet som Fejghed. Dette kan være nogle af Grundene til, at han for Samtiden kom til at staa i et tvivlsomt Lys. Om hans Forfatterskab findes der meget lidt i »Sturlunga«, der er Hovedkilden om hans Liv. Dog glemmer Sagaen ikke at nævne hans Dygtighed som Skjald, men man dvæler mere ved hans praktiske Evner: »Han havde godt Greb paa alt, hvad han lagde Haand paa; han forstod ypperligt at sige, hvordan alt skulde gøres.«

Dette har aabenbart været anset for vigtigere Egenskaber hos en Politiker end Granskersindet. Men man maa dybere ned end til de praktiske Forordninger og den politiske Tummel for at forstaa en Aandspersonlighed af Snorres Størrelse. I Sommeren 1230, mens der var Fred mellem Høvdingerne, fortælles, at Snorre havde ladet Præsten Styrmir Kárason besørge Lovsigeembedet, mens han selv sad hjemme optaget af andet Arbejde. Dette har uden Tvivl været af litterær Art. Og det siger noget om, at Sagaskrivningen har for ham været mere end en Biinteresse. Maaske har han ofte følt sig i Klemme mellem de kostbare, aandelige Idealer og Virkeligheden, men paa Grund af Uroligheder ne sjældent kunnet forlade den politiske Post. Maaske har hans Magtstræben været et Led i en Strategi, for bedre at kunne opnaa Forsoning mellem Slægterne. Indviklede Konflikter drev ham ofte ind paa Sideveje, der gør det vanskeligt at afgøre, hvilket Maal han styrede imod. Men selv om det for Samtiden har taget sig ud som Underfundighed, naar han lagde

Skjul paa sin Færd for bedre at kunne fremme sin Magt, er hans Politik ofte mere frisindet og menneskelig end de andres. Hans gentagne Forsøg paa Maadehold og Lemfældighed for at undgaa de grusomme Handlinger siger noget om et Aandsmenneske, der forsøger at stifte Fred blandt Voldsmænd. Ganske vist fortæller Sagaen, at han til andre Tider er ret rask til at gribe til Vaaben og alene støtter sig til de ydre Midler; men dette kommer sikkert af, at hans Karakter er spaltet mellem to Tider: Asalæren og Kristendommen. Snorre er ikke blot kritisk Historiker, men ogsaa Digter, det viser Olavs Saga, hvor Legenderne gror op af den tidsdokumentariske Prosa. Og en Kunstner af hans Format maatte paavirkes af sine Omgivelser. Den aandelige Brydekamp i Tiden har derfor prøvet Kræfter i ham, ja, maaske været endnu mere Aarsag til de skiftende Udslag af verdslige og aandelige Magter i hans Karakter end det nedarvede Anlæg fra Forældrene.

Sturlungatidens Slægtskampe kan ikke maales alene med den politiske Alen. Selv om det hele kunde tage sig ud som Krig om Pengeinteresser og Magt, var de sikkert ogsaa fremkaldt af, at to Livsanskuelser skiftevis holdt hinanden i Skak, indtil det hele mundede ud i blodige Borgerkrige. Kristendommen var blevet vedtaget Aar 1000, men dette havde i Begyndelsen kun formel Betydning. Trosskiftet var i det første Aarhundrede efter Vedtagelsen ingen Drivkraft i en ny Livsførelse. Først efter 1100 begynder man lidt efter lidt at antage de Elementer fra den ny Kultur, der kunde indordne sig efter den gamle Lære. Ved Midten af det 12. Aarhundrede begynder saa kirkelige Sange og overnaturlige Tegn at tyde paa et nyt religiøst Gennembrud. Og lidt efter Aarhundredskiftet 1200 er kirkelig Fanatisme med Jærtegn,

Overtro, Almissegerninger og det hele blevet iklædt embedsmæssigt Skrud i Holarbispen Gudmundur Arason. Det betyder dog ikke, at Overgangen allerede er sket, men nu var Kampen for Alvor begyndt mellem det vigende gamle og det fremtrængende nye. Som i alle Overgangstider skabtes der Misforhold, Tvivl, Forstillelse. Selv de, der f. Eks. digtede ud fra kristen Henførelse, var fanget i Traade fra det hedenske Kunstvæv. Dette fremgaar blandt andet af det kristelige Kvad »Geisli« (ca. 1153), hvor Digteren er mest optaget af den vilde Kamp, selv om han ogsaa drages af andre Billeder. Man kunde ikke frigøre sig for det ene eller det andet, og der skulde en stor Aandspersonlighed til for at overskue Situationen. Denne Aandspersonlighed var Snorre. Selv om han i sin Historieskrivning med Forkærlighed dvæler ved den Selvstændighedstrang og den Særfølelse, der var Drivkraften i Oldtidens Færd, er han ingenlunde enøjet. I tidligere Sagaer om Olav den hellige, skulde denne have været from som Gud selv, mens hans Modstandere ansaas for at være forledt af Djævelen. Snorre ser godt, at Olav kun er et Menneske med Fejl, selv om Miraklet skete ved hans Grav og Forkyndelsen om Riget sejrede. Han føler heller ingen Trang til at fremstille Helgenkongens Modstandere som Skurke og Djævle; ogsaa de har deres Bevæggrunde. Denne Evne til vidtskuende menneskelige Synsmaader midt i en spændt og forvirret Tid vidner om en afsluttet Personlighed. For afsluttet kan den være, selv om hans Karakter er snoet sammen af gammelt og nyt, selv om han ikke vil tjene nogen Tendens eller tage noget Parti. Men det er nemmere at faa Verdenserfaringen til at rime i Hjertet, end at gøre den til Virkelighed i Hverdagen. Derfor virker han som en kroget Karakter, naar han forsøger sig som Diplomat blandt Voldsmænd.

Derfor ser han selv ud til at være den mest uberegnelige, omend han prøver at faa alle Regnestykker til at gaa lige op.

Om Snorres kunstneriske Overlegenhed som Historieskriver foreligger der saa mange Forklaringer, at det ikke behøver at nævnes her. Hans og andre islandske Skribenters Forrang frem for alle germanske latinskrivende Forfattere i Middelalderen er nu almindelig anerkendt. Men der er forbavsende faa, der har forsøgt at forstaa hans Psyke ud fra hans egne Værker. De fleste har sammenfattet Begivenhederne og vurderet hans Karakter efter den Fremstilling, der gives i Sturlungasaga, Bispesagaerne, Flatøbogen og mange andre Kilder, der indeholder Aktstykker om Snorre og hans egen Tid. Det er imidlertid givet, at Snorre var mere end en Magtstræber eller en historisk Gransker, der behændigt anvendte en kritisk Saks paa Slægtsregistre, Legender og latinske Krøniker. Han var *Digter*, der maatte betale de Omkostninger, der altid er forbundet med at omsmelte Virkeligheden til en Vision.

Kritikeren Jørgen Bukdahl har i et Essay om Snorre og Olav den Hellige udtalt, at der raader noget af en Selvprøvelsens Aand i dette Værk. Begge har de nemlig i Følge Historien haft store Planer og stærke Misforhold at kæmpe med, begge været deres Landes ledende Mænd, men maattet leve i Landflygtighed, begge vundet store Sejre, men lidt Nederlag, atter søgt Oprejsning, men tabt — tabt i det ydre Magtstræb, men sejret i den indre Verden, der kan faa skjulte Kilder til at springe frem.

Med denne rammende Karakteristik er vi ved noget af Kærnen og Sandheden i Nordmandens Ord paa Reykholt, da han sagde, at uden Snorres Livsværk vilde Norge næppe være et selvstændigt Folk. Hin Sejr paa Stiklastad

over Olav den hellige var til ingen Glæde for Nordmændene, der kæmpede for en fremmed Konges Magt. Storbønderne haabede derved at bevare deres Særrettigheder; men Belønningen blev, at Knud den Store sendte sin Søn til Landet for at herske over dem og give dem ydmygende Kaar. Aldrig glemte Nordmændene deres Fejlgreb, og trods Nederlaget besejrede Olav den Hellige Norge, som ingen anden Konge har gjort det. Til denne Sejr har Snorres Olavs Saga bidraget gennem Tiderne. Ved at løfte Kongen op i Legendernes Skær fik han hin Kilde, der sprang frem i Sandmilen ved Nideelven til ogsaa at springe i det norske Folks Hjerte. I Kraft af en slaaende Lighed mellem deres Livskamp, deres Anlæg og Personlighed lykkedes det ham at faa Stoffet til at gøre Knæfald for Aanden i det Sagaens udødelige Eftermæle, der under enhver ny Besættelse af Norge har kaldt Helgenkongen frem for at erobre sit Rige af Fjendens Haand.

Den Rejsning og Patos, som er over Olavs Saga, mærkes ogsaa i flere af de islandske Ættesagaer. Mange var dog længe af den Opfattelse, at de havde naaet deres kunstneriske Højdepunkt, inden Snorre for Alvor begyndte at skrive, og man mente derfor, at han havde anvendt den Skriveteknik, som forelaa i dem. Men senere Undersøgelser, for hvilken Æren i Hovedsagen maa tilskrives Professor Sigurdur Nordal i Reykjavik, viser det helt modsatte. Snorres originale Fremstillingsevne og sikre Stil gjorde Kongesagaerne til klassisk Kunst, mens Slægtsagaen endnu var i sin Barndom. Og man har med nogenlunde Sikkerhed kunnet konstatere, at det var Snorre, der bragte Ættesagaerne til Modning ved at skrive »Sagaen om Egill Skallagrimsson«, som forresten allerede Grundtvig formodede var af ham.

Snorres »Heimskringla« maa saaledes anses for at

være et fuldt ud originalt Værk. De Kilder, han anvendte i sin Historieskrivning, stammer mange Steder fra. Ved en Sammenligning med ældre fundne Værker har man kunnet fastslaa, at Kongesagaskrivningen indledes i Island af Sæmund Sigfusson (1055—1133) og Ari Þorgilsson (1067—1148), der begge havde Tilnavnet »den kyndige«. Sæmund skrev sine Bøger paa Latin, og de er gaaet tabt, men Ari holdt sig til Modersmaalet, og et af hans Værker »Islændingabok« er endnu bevaret. Foruden disse og andre Kilder, som Snorre har haft Adgang til, har han ogsaa gjort Brug af Traditionen, den mundtlige Fortællekunst. Han er ikke i Tvivl om, at gamle, videlystne Mænd, der fortalte om Forfædrenes Liv, huskede ret, især naar de fremsagde Skjaldekvad. Med Henvisning til, at hans Forgænger Ari ogsaa har nydt godt af saadanne Folks Udsagn, slutter han sin Fortale til »Heimskringla« saaledes: »Dog er efter min Mening *Kvadene* det, der mindst gaar af Led, er de kun kvædet ret og tolket med Skaansomhed.«

Snorres »Heimskringla« har sysselsat mange Forskere og er udkommet adskillige Gange hele Norden over, siden den norske Præst Peter Clausen fik fat i *Jofraskinna*, og 1599 gik i Gang med at oversætte den. Længe efter Sagalitteraturens Fremkomst var dog adskillige Udgivere og Oversættere med til at forvirre Folks Begreber om, hvor disse Bogværker stammede fra. Nordmændene kaldte dem altid for gammelnorsk Bogværk, Svenskerne gammelsvensk og Danskerne gammeldansk, mens man ikke saa meget, som hviskede det halvhøjt, at de var blevet forfattet i Island. Først efter Slutningen af det 18. Aarhundrede begyndte man at indrømme Island noget af Æren ved at kalde dem norsk-islandske eller dansk-islandske. Og endnu i vor Tid prøver enkelte af Forsker-

nes Eftersnakkere i Diskussionen omkring Haandskriftsspørgsmaalet at forflygtige den Kendsgerning, at Island er disse Bogskattes Hovedværksted. Ikke desto mindre har Snorre og andre islandske Fortidsdigtere skaffet Island mange hjertelige og sande Venner i Udlandet. Det tør trygt siges, at Islands Vej ud af en skamregnet Tilværelse fører over Minderne fra Oldtiden. Forskningen af de gamle Bogskatte hos Broderfolkene er da ogsaa i Island altid blevet opfattet som en Kærlighedserklæring. Den nye Hans Kyrres og Johs. V. Jensens Oversættelse af »Heimskringla« vil sikkert falde ind under denne Kategori. Hvor Interessen for Haandskrifterne gaar videre end til Misundelse og Rethaveri, er den for Island en vigtig Pille under den Bro, der fører over Aarhundredernes Svælg.

Bjarni M. Gislason, født 7/4 1908. Har udgivet: »Eg ýti úr Vör« (Jeg lægger fra land, digte 1933). »Glimt fra Nord« (bog om Islands historie, folkeliv og digtning, 1937). »Ekko« (digte 1939). »Rejser blandt frænder« (bog om Norden og rejser i den nordiske aandsverden, 1940). »De gyldne tavl«, en romantrilogi, »Island under besættelsen«, 1946, forsk. Artikler m. m.

»VI ANSER DISSE SANDHEDER FOR SELVINDLYSENDE--«

AMERIKA IV

Af Lærer *Arne Joh. Nissen.*

"Build me straight, O worthy Master,
Staunch and strong, a goodly vessel,
That shall laugh at all disaster,
And with wave and whirlwind wrestle!"

H. W. Longfellow,
'The Building of the Ship'.

1. *Friheden finder et Staasted.*

»Hvad Archimedes sagde om de mekaniske Kræfter, kan overføres paa *Fornuft* og *Frihed:* »Havde vi,« sagde han, »et Sted at staa paa, kunde vi bevæge Jorden!«

Revolutionen i Amerika virkeliggjorde i Politik, hvad der i Fysikken kun var Teori. Saa dybt rodfæstede var alle Den gamle Verdens Regeringer, og saa fuldstændigt havde Tyranni og Vanesløvhed bredt sig over Sindene, at der i Asien, Afrika eller Europa ingen Begyndelse kunde gøres til at reformere Menneskets politiske Forhold. Friheden var blevet forfulgt Jorden rundt, Fornuftytringer blevet betragtet som Oprør, og Frygtens Slaveri havde gjort Menneskene bange for at tænke selv.

Men saa uimodstaaelig er Sandheden, at alt det, den behøver, er Frihed til at vise sig. Solen behøver intet Skilt til at adskille den fra Mørket . . .«

(Af *Thomas Paine: The Rights of Man).*

Tom Paine var kommet til Philadelphia i det bevægede Aar 1774, da Baandet mellem England og dets amerikanske Kolonier spændtes til Bristepunktet. Han var kommet som ilanddrevet Vraggods som Tusinder andre, med Fattigdommens og Ufrihedens Trællemærke; dog blev det hans Skæbne at blive en Forgrundsfigur i Amerikas mest bevægede Tid. Ikke fordi han blev en af disse Lederskikkelser, som skaber Historiens sensationelle Overskrifter, men netop fordi han var en af Mængden med Ar i Sjælen og Had til al Autoritet, hvem Skæbnen havde udset til at sige og gøre noget afgørende paa et afgørende Tidspunkt. Fordi han skrev en lille Bog, »*Common Sense*« (»*Sund Fornuft*«), som evnede at tænde Sjæle i Brand og besvare mangt Hvorfor og Hvorledes hos det jævne Folk i denne skæbneafgørende Tid, hvor en Folkevilje var sat i Bevægelse hos Koloniernes Folk, men uden klart aftegnet Maal og Vej.

Denne Folkevilje var nok formuleret: Staa faste paa deres Rettigheder som frie engelske Borgere, og om fornødent hævde dem med Vaaben — det var, hvad man vilde. Men hvor langt? Det vidste Folket ikke selv; havde nogen nævnt Bevægelsens uundgaaelige Konsekvens, *Uafhængighed*, havde det kun været hvisket. »Jeg er ikke Virginier, jeg er Amerikaner!« havde Patrick Henry raabt i den Kongres af Kolonirepræsentanter, som første Gang traadte sammen i Philadelphia i 1774; men han havde *ikke* raabt: »Jeg er ikke Engelskmand!« — Derfor er Amerikas Løsrivelseskamp en af Historiens mærkeligste Kampe. Ikke fordi en Nation bekæmpede sine egne Sønner hinsides Havet, men fordi den var — ogsaa — en Sindelagskamp i England mellem Englændere og i Kolonierne mellem Kolonisterne. Den var og blev en Kamp for en Sag, som store Kredse i England bifaldt, og

som store Kredse i Kolonierne tog Afstand fra; en Kamp for Koloniernes større Rettighed og Frihed til at ordne deres egne Sager; men ikke en Kamp for Uafhængighed gennem Løsrivelse — ikke til at begynde med.

Den, der i Aaret 1775 betragtede hele den gærende Uro i disse Kolonier, vilde faa et mærkeligt Indtryk af en Nations Kamp for at finde sine egne Ben, for at naa til Erkendelse af, at den virkelig *var* en Nation, og at det som Følge deraf var alles Anliggende, hvad der tildrog sig f. Eks. i Massachusetts, som siden Træfningen mellem Farmerne og de britiske Rødfrakker ved Lexington den 19. April stod i aabent Oprør.

Mændene fra Vermont eller Pennsylvania eller Carolina kunde være i Tvivl om, hvorvidt det ogsaa var deres Anliggende, hvad der tildrog sig i dette Udland. Men naar Tvivlen veg for Vished, skyldtes det den lille Bog, »Common Sense«, skrevet af en Fantast, som vilde mere end en defensiv Kamp mod en paastaaet Undertrykkelse; som vilde alle Koloniers Kamp for en ny Verden; som vilde Revolutionen og Uafhængigheden som en Begyndelse til at virkeliggøre *Utopia*, Idealsamfundet, hvor Frihed og Lighed og Fred og Lykke skulde herske.

Ordene var Ild kastet over Jorden. De fik noget latent i Sindene til at bryde i Flamme. De læstes og drøftedes overalt, af Deltagerne i Den kontinentale Kongres, der var traadt sammen for anden Gang, af Byfolkene og Farmerne og Søfolkene og Pelsjægerne. Mindst 200.000 Eksemplarer af denne lille Bog blev bogstavelig talt fortæret og slidt op af Kolonisternes tre Millioner, hvoraf Hovedparten aldrig havde læst andet end Bibelen og Franklins Almanakker. Den fandtes i Pelsjægernes Oppakning og i Tornystret hos Militsmændene, som efter Lexington sværmede som vrede Bier mod Britternes

Hovedkvarter i Boston. Det var Ord, som Farmeren kunde messe for sig selv med begge Hænder paa Ploven; det var som Regn over tørstig Jord:

»... Solen har aldrig lyst over en Sag af større Vigtighed. Det er ikke en Bys eller et Grevskabs eller et Kongeriges Sag, men et helt Kontinents ... Det er ikke et Anliggende for en Dag eller et Aar eller en Menneskealder; Striden gælder hele Efterslægten, og til Tidernes Ende vil den blive paavirket af vor Fremgangsmaade nu. Nu er det Saatid for hele vor Verdensdels Enhed, Tro og Ære. Den mindste Brist nu vil være som et Navn ridset med en Naalespids i den unge Egs myge Bark; Saaret vil vokse med Træet, og Efterslægten læse det som store Bogstaver ...

O, du, som elsker Menneskeheden! Du, som tør modstaa *ikke blot Tyranniet, men ogsaa Tyrannen,* staa frem! Hver Plet af den gamle Verden er oversvømmet af Undertrykkelse. Friheden er blevet jaget Jorden rundt. Asien og Afrika har forlængst fordrevet hende, Europa betragter hende som en fremmed, og England har opsagt hendes Tjeneste. O, modtag Flygtningen, og forbered i Tide en Tilflugt for Menneskeslægten! ...«

»Common Sense« udkom Januar 1776.

2. »*Vi anser disse Sandheder for selvindlysende* ...«

Det var den 10. Maj 1775, at Kongressen for anden Gang traadte sammen i Philadelphia, rede til at modstaa »Tyranniet«, men endnu ikke »Tyrannen«; rede til Kamp for »Rettigheder som Engelskmænd«, men endnu ikke til Kamp for Uafhængighed. Dog, det skulde komme dertil. Der kom Tidender nordfra: om, hvorledes *Ethan Allen*

og hans grønne Bjergjægere havde tvunget *Fort Ticonderoga* til Overgivelse »i Jehovas og Kongressens Navn« samme tiende Maj, og om det første regulære Slag mellem Militsmændene, som truede Boston, og de britiske Tropper dér. Det var Kampen paa *Bunker's Hill* den 17. Juni. Uøvede Militsmænd under Amatørgeneraler havde staaet sig mod Verdens bedste Infanteri! Dette blev Anledning til kolossal Triumf hos Amerikanerne og bidrog i høj Grad til deres Selvtillid.

Det varede lidt over et Aar, før Krigen endelig blev en Uafhængighedskrig. Den samme Kongres, som havde erklæret sin Loyalitet overfor Kronen i Begyndelsen, bekvemmede sig endelig til at tage Skridtet fuldtud, besjælet af Bitterhed over Blodsudgydelserne og af Vrede over Kong Georg III's stædige Afvisning af alle deres Petitioner. Naar det var saaledes, saa maatte det være *common sense,* at de tog deres Skæbne i deres egen Haand!

Det var den 7. Juni 1776, at *Richard Henry Lee* fra Virginia stillede Forslag til Kongressen om, at »disse forenede Kolonier er og bør med Rette være frie og uafhængige Stater.« Efter næsten en Maaneds Debat blev Forslaget antaget, og den 4. Juli 1776 forkyndte *De forenede Staters Uafhængighedserklæring* for Alverden, at en ny Nation var født.

Det tilfaldt den unge, idealistiske Jurist *Thomas Jefferson* at give Erklæringen Ord. Det blev Ord, som ikke blot skulde gøre det klart, hvorfor Amerikanerne opsagde Forbindelsen med Englænderne og greb til Vaaben mod dem, men ogsaa forkynde Frihedsbudskabet for Menneskene. De skulde fange Ild og tænde Lys ogsaa hinsides Havet og forkynde de Ideer om selvfølgelige og umistelige Menneskerettigheder, som vi finder i den

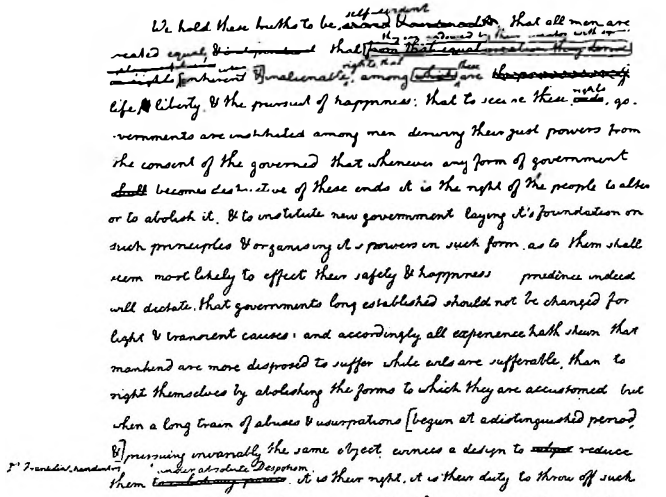

BRUDSTYKKE AF ORIGINALUDKASTET TIL UAFHÆNGIGHEDSERKLÆRINGEN, SKREVET MED JEFFERSONS HAAND.

(Orig. i Patent Office i Washington).

franske Nationalforsamlings »Erklæring om Menneskerettighederne« af 1789 og derefter i alle demokratiske Nationers frie Grundlove i det nittende Aarhundrede. Det er Ord, som hver Amerikaner bærer dybt i Sindet som et helligt Ideal fra Skoletiden og fra mange nationale Festdage; og det er Ord, som Amerika har søgt og fremdeles søger at leve op til i sine bedste Øjeblikke. Det er Amerikas Arv til os og hele den frie Verden.

Det er især i Erklæringens andet Punkt, at disse Ord findes:

»*Vi anser disse Sandheder for selvindlysende:*

at alle Mennesker er skabt lige;

at de af deres Skaber er forlenet med visse umistelige Rettigheder;

at blandt disse er Retten til Liv, Frihed og Stræben efter Lykke;

at Regeringer er oprettet blandt Menneskene for at sikre disse Rettigheder og har faaet deres retfærdige Myndighed fra de styredes Samtykke;

at naarsomhelst nogen Styreform virker ødelæggende for disse Formaal, er det Folkets Ret at ændre eller afskaffe den og at oprette et nyt Styre og grunde dette paa saadanne Principper og ordne dets Myndighed i en saadan Form, som synes dem bedst skikket til at virkeliggøre deres Sikkerhed og Lykke . . .«

Erklæringens næste Sætninger førte hen til Øjeblikkets Problem:

»Forsigtighed vil naturligvis paabyde, at Styreformer, som længe har eksisteret, ikke bør omskiftes af lette og flygtige Grunde, eftersom al Erfaring har vist, at Menneskeheden er mere tilbøjelig til at taale, mens Onderne er taalelige, end til at skaffe sig sin Ret ved at afskaffe de Former, den er vant til. Men naar en lang Række af Misbrug og Overgreb, som hele Tiden sigter mod samme Maal, beviser en Plan om at tvinge dem (ɔ: Menneskene) under absolut Despoti, er det deres *Ret,* er det deres *Pligt* at afkaste et saadant Styre og skaffe nye Værn for deres fremtidige Sikkerhed. Saaledes har disse Koloniers taalmodige Udholdenhed været, og saaledes er nu den Nødvendighed, der tvinger dem til at ændre deres hidtidige

Styreform. Den nuværende Konge af Storbritanniens Historie er en Historie om gentagne Krænkelser og Overgreb, som alle har til direkte Hensigt at indføre et absolut Tyranni over disse Stater. For at bevise dette, lad Kendsgerningerne blive lagt frem for en upartisk Verden!«

Derefter følger, i niogtyve Punkter, de Klagemaal, som Kolonierne havde at fremføre mod Kongen og Storbritanniens Regering, og derefter slutter Erklæringen med følgende Konklusion:

»Derfor kalder vi, Repræsentanterne for *Amerikas forenede Stater,* forsamlede i almindelig Kongres, Verdens højeste Dommer til Vidne paa vore Hensigters Retfærdighed og forkynder og erklærer højtideligt med Bemyndigelse af disse Koloniers gode Folk, at disse forenede Kolonier er og med Rette bør være frie og uafhængige Stater; at de er løst fra al undersaatlig Pligt mod den britiske Krone, og at hvert politisk Baand mellem dem og Storbritannien er og bør være fuldkommen opløst; og at de som frie og uafhængige Stater har fuld Magt til at erklære Krig, slutte Fred, stifte Alliancer, knytte Handelsforbindelser og at gøre alle andre Handlinger og Ting, som uafhængige Stater har Ret til at gøre. Og til Støtte for denne Erklæring, med fast Tillid til det guddommelige Forsyns Beskyttelse, befaler vi gensidigt til hinanden vore Liv, vort Gods og vor hellige Ære.«

Uafhængighedserklæringen er en af de Hovedhjørnestene, hvorpaa amerikansk Demokrati hviler. Den opstiller — bortset fra de anførte Grunde til at proklamere Adskillelsen — i faa Sætninger de Ideer, som er selve Kernen i et ægte Demokrati; det er Sandheder, som ogsaa vi finder selvindlysende. Hvorledes og hvorvidt Amerikanerne fik disse Idealer omsat i et arbejdende Demokrati, er en anden Historie.

Skumlere kan paastaa, at Ideerne ikke var nye, end ikke dengang. Vi finder dem hos engelske Filosoffer som *John Locke* og *Algernon Sidney (»Discourses Concerning Government«)* og hos Samtidens franske Oplysningsfilosoffer. Men for første Gang i Historien blev disse Ideer nu hævet fra at være Drømme paa Papir til at danne Grundlaget for det daglige Liv for et Folk, som skulde blive Verdens førende Stormagt. Derfor maa Thomas Jefferson ogsaa anses for en af Verdenshistoriens mest centrale Idealskikkelser. Men det skal ogsaa huskes, at det var Idealer, som var glødet i Erfaringernes Esse. Selv om de ikke havde været skrevet, saa havde de været efterlevet af Amerikanere i 170 Aar. Og Amerikanerne mener fremdeles, at de er de rigtige Grundsætninger for frie Menneskers Tilværelse.

3. »... *Tiderne, som prøver Mænds Sjæle.*«

Saa maatte den mærkelige Krig gaa videre. Nu var den gaaet over til at blive en Kamp for Uafhængigheden, og den blev haard, lang og bitter. Den skulde vare yderligere seks Aar. Den var ikke blot en Uafhængighedskrig, men ogsaa en Borgerkrig. Tusinder af Amerikanere bar Vaaben paa britisk Side; de kæmpede for deres Overbevisning lige saa vel som deres Modstandere gjorde det; og da Krigen var endt, havde de mistet deres Hjemstavn og maatte begynde en ny Tilværelse et Sted i det engelske Imperium.

Det var en ideologisk Krig: for Frihed og imod autoritært Styre, og mange frihedselskende Mænd fra Europa drog til Amerika for at kæmpe med. Fra Frankrig kom f. Eks. *Lafayette,* fra Polen kom *Pulaski* og *Kosciusko,*

og fra de tyske Stater Baron *de Kalb* og *von Steuben*. Tilmed nægtede mange fremtrædende Englændere, f. Eks. Lord *Amherst*, at kæmpe mod Amerikanerne, og da det kneb med Rekruteringen, købte Kong Georg III en Hær af Fyrsten af Hessen-Kassel. Amerikanerne hadede disse fremmede Tropper, som skulde bruges til at kue dem; men da Krigen var forbi, blev over ti Tusind af disse Hessere i Amerika, hvor de havde lært at kende den Frihed, som ikke kendtes i Hessen-Kassel, og de og deres Efterkommere blev Amerikanere — et Bidrag til den store Smeltegryde.

Bruddet var kommet som noget, der *maatte* komme, som en Fuldbyrdelse af en Nødvendighed. For snusfornuftigt set var det umuligt, at Amerikanerne kunde sejre. Deres Styrker talte aldrig over 25.000 Mand: tværtimod saa det Gang paa Gang ud til, at de sidste Rester af organiseret Modstand skulde smelte bort. Stort set var det New England og Virginia og Syd Carolina, der kæmpede; mindst 25.000 Loyalister bar Vaaben for Kongen, Pennsylvaniens Kvækere vilde ikke kæmpe, Halvdelen af New Yorkerne og Nord Carolinerne var Toryer, og Georgia havde sin egen Krig mod Creek-Indianerne. Tropperne var desorganiserede og udisciplinerede, og den Støtte, som de skulde have af Regeringsmyndighederne, svigtede ofte, fordi Kongressen lige saa ofte svigtedes af de tretten Staters indbyrdes Rivalisering og Skinsyge. Hver Koloni havde levet sit eget Liv saa længe, at Søskendekærligheden ikke kunde fremelskes med kort Varsel; Kongressen kunde Gang paa Gang trygle om Støtte til Hæren i Form af Tropper, Forsyninger og Penge uden at faa nogen af Delene. Under hele Krigen lykkedes det kun at faa seks Millioner Gulddollars ind i Skatter til Krigsførelsen,

altsaa to Dollars pr. Indbygger; lidt mere kom ind i Laan, men Hovedparten af De forenede Staters Krigsomkostninger maatte dækkes ved en saa uhæmmet Udstedelse af Seddelpenge, at Landet var ved at sne inde i dem. Endelig havde Amerikanerne ingen Industri af Betydning og ingen Flaade til at forhindre Britterne i at gøre Landgang, hvor det passede dem. Naar alt dette tages i Betragtning, syntes det umuligt, at den nye Nation kunde tilkæmpe sig Uafhængigheden.

Naturligvis var det en Fordel for Amerikanerne, at Krigens Skueplads var deres eget vidtstrakte Land tre Tusind miles fra Storbritannien. Det var vanskeligt og bekosteligt for Englænderne at faa Tropper og Forsyninger over Havet, og de kunde tilføje »Patrioterne« det ene sviende Nederlag efter det andet uden at kunne hindre dem i at rejse nye Hære et Par Hundrede miles borte. Men naar Vægtskaalen til sidst sank til Amerikanernes Fordel, skyldtes det først og fremmest *George Washingtons* Ledelse, og dernæst Frankrigs Bistand.

Denne rige Godsejer fra *Mount Vernon* ved Potomacfloden i Virginia var af Kongressen blevet udpeget til Staternes øverste Feltherre siden Slaget ved Bunker's Hill. Han havde udmærket sig i den fransk-indianske Krig og havde kæmpet i Grænselandskrigene, men hans Hovedinteresse var Fredens Gerning, Landbruget. Han var en typisk »Sydens Gentleman«, som elskede Luksus og Herregaardsliv; alligevel kæmpede han syv Aar for, hvad han mente var Ret, og delte Nederlag, Farer, Sult og Smuds med sine Soldater. Man havde givet ham en Hær, som ikke var nogen Hær, men snarere en sammenløben Flok, som deserterede i Hobetal; han skulde kæmpe mod en knusende Overmagt og svigtedes af dem, der

skulde opretholde hans Forsyninger; og han led det ene Nederlag efter det andet. Alligevel, han gav aldrig op. Han besjælede sine Folk med sit eget Eksempel, saa han vandt deres Hengivenhed og Troskab, fordi de saa, at selv om de led ondt, saa bar Generalen den samme Modgang som de. Og takket være ham holdt de ud. Sejre og Nederlag kunde veksle; men Krigen var aldrig blevet vundet uden Washingtons personlige moralske Sejre over sine egne Folk, som f. Eks. da han ved en Lejlighed, hvor de lasede og nødlidende Tropper var paa Mytteriets Rand, begyndte sin Tale til dem med Ordene: »Gentlemen! Tillad mig lige at tage Brillerne paa, for jeg er ikke blot blevet graa, men ogsaa næsten blind i Tjenesten for mine Landsmænd!«

Saadanne Ord var med til at afgøre Krigen, fordi de rejste Modet, naar yderligere Kamp syntes nytteløs, ved igen at faa Kampens Maal til at lyse klart. Det var i en saadan Stund, at Tom Paine, der tjente Krigen igennem som menig Militsmand, paa Washingtons Opfordring skrev sit næste flammende Skrift, »*The Crisis*« (»Den afgørende Stund«) ved Bivouak-Ildens Lys med en Tromme som Skrivepult i den skæbnesvangre Vinter 1776—77 i *Valley Forge:*

»Det er disse Tider, som prøver Mænds Sjæle. Sommersoldaten og Solskinspatrioten vil i denne Skæbnestund gyse tilbage fra Pligten mod sit Fædreland; men han, som udfører den nu, fortjener Mands og Kvindes Kærlighed og Tak ... Skal der være Modgang, lad den da komme i min Tid, at mine Børn kan have Fred ... Jeg kalder ikke paa nogle, men paa alle; ikke paa denne Stat eller hin Stat, men paa hver Stat: op og hjælp os, læg dine Skuldre til Hjulet; det er bedre at have for megen

Styrke end for liden, naar det gælder saa stor en Sag. Lad det blive sagt til den fremtidige Verden, at i Vinterens Dyb, da intet uden Haabet og Modet kunde overleve, da kom By og Land, opskræmt af een fælles Fare, frem for at møde og afvise den ...«

Der var Tider med Marcher og Kampe og Afsavn, med Nederlag og Triumfer. Da saa Frankrig — som Følge af Franklins diplomatiske Virksomhed og af egne uædle Motiver — fra Begyndelsen af 1778 kom den nyfødte Nation til Hjælp, vendte Bladet sig lidt efter lidt. Der kom Krigsskibe, Hjælpetropper, Forsyninger og Penge. Saa endte Krigen til sidst under Presset af britiske Generalers Vaabenuheld og et nyt engelsk Kabinets Modvilje mod at fortsætte. Da den sidste betydelige engelske Styrke under *Cornwallis* maatte strække Vaaben ved *Yorktown* i Virginia den 19. Oktober 1781, var Kampene praktisk talt til Ende; Vaabenstilstand indtraadte 30. November det følgende Aar.

Men ved den endelige Fredstraktat, som undertegnedes den 3. September 1783, viste Storbritanniens nye Regering, at den kunde være med til at vinde Freden. Den viste Forstaaelse af, at den nye amerikanske Nation og det britiske Canada skulde leve i Naboskab med hinanden og helst skulde gøre det i Nabovenskab. Hele Omraadet mellem Alleghany og Mississippi overdroges til De forenede Stater med en Nordgrænse, som omtrent svarer til den nuværende. Derved fik saavel de som Canada fri Udfoldelse for den naturlige March vestpaa, og Grundlaget skabtes for disse to Nationers traditionelle Venskab.

Saa kunde Washington, som den romerske Helt Cincinnatus, efter udført Arbejde drage hjem til sin elskede Jord, til Nationen kaldte ham igen.

4. *Den anden Hovedhjørnesten.*

Saa var der altsaa født en ny Nation efter disse syv Aars Krige med Anstrengelser og Afsavn. Men hvilken Nation! Den var svag, næppe egnet til at staa alene. Dens frugtbareste Omraader var hærget af Krigshandlinger, dens Pengevæsen et Morads, saa Pengesedler sine Steder fandtes anvendelige til Tapetsering af Barbersaloner; dens Gæld var en Sisyfosbyrde, dens Erhvervsliv i Staa, dens Handel knust, og dens Fremtidsudsigter sorte.

Og saa udgjorde den ikke een Stat, men tretten Stater, som mere eller mindre havde kæmpet hver sin egen Krig. Det var en Union uden Enighed og med den kontinentale Kongres som en Slags Centralregering uden Magt eller Indflydelse. Her kunde ske allehaande. Unionen kunde gaa i tretten uenige Stumper; eller Nationen kunde i Desperation forraade sin egen Revolution, saadan som det er sket senere og andetsteds, ved at lade sig voldtage af en Napoleon eller en Hitler. Magthaverne i Europa, navnlig vel i England og Frankrig, ventede faktisk, at noget saadant skulde ske. De vogtede spændt og opmærksomt paa den nye Nation uden altfor gode Forhaabninger.

Alligevel haabede de forgæves. De Idealer, som amerikanske Mænd havde ofret Ejendom og Liv for at virkeliggøre, skulde ikke blive forraadt. Mens Verden ventede og undrede sig, tømrede den amerikanske Nation sit eget Hus. Nok byggedes det paa gyngende Grund og af ulige Materialer. Men det kom alligevel til at holde, til stor Forundring for Verden og mange Amerikanere selv.

Naturligvis var Uafhængighedserklæringen blevet fulgt op af en Slags foreløbig Konstitution, som fastslog Staternes Forbund. Men den var — heldigt nok — saa man-

gelfuld og ineffektiv, at den ikke indbød til tidsspildende Lapperier. Noget andet maatte komme i Stedet, og det kom — igen heldigt nok — paa et Tidspunkt, da Uføret for Nationen var saa bundløst, Nødvendigheden af en stærk national Regering saa indlysende, at den kunde dannes paa tværs af alle Kævlerier og Uoverensstemmelser, hvilket næppe havde været muligt under normalere Forhold. Det var den bitre Nød, der fik disse forenede Stater, der — som Washington skrev — »kun var forenede af et Reb af Sand«, og som balancerede paa Randen af indbyrdes Krig, til i de tungeste Kriseaar at gribe Tom Paines flere Aar gamle Opfordring til en fælles Konference for at skabe Rammerne for en kontinental Forfatning.

Det blev til en grundlovgivende Forsamling, som traadte sammen i Philadelphia den 25. Maj 1787. Man havde forsøgt at samle den Aaret før, men da var der kun mødt delegerede fra fem af Staterne. Sikkert var det nye Forsøg ogsaa mislykkedes, hvis ikke det var rygtedes, at Virginia som sin første Repræsentant havde kaaret Washington. Saaledes kan man med Rette sige, at ligesom han havde været Nationens Redningsmand, saaledes blev han ogsaa Forfatningens, alene ved sin midtsamlende Personlighed; »Washington var den ledende Aand,« skrev Præsident *Calvin Coolidge* mange Aar senere, »uden hvem der ingen Uafhængighed vilde have været, ingen Union, ingen Forfatning og ingen Republik.«

De delegerede var prøvede Folk som Washington, Franklin, Dickinson, Mason og Hamilton, Nationens bedste Hoveder med Undtagelse af Jefferson, som var Diplomat i Frankrig. Betegnende nok var »Radikalere« som Sam Adams, Tom Paine og Patrick Henry ikke udpeget. Hver Stat raadede over een Stemme, men kunde

Thomas Jefferson, Maleri af Mather Brown, London, 1786.

sende saa mange Repræsentanter, den ønskede; alligevel kom Forsamlingen ikke til at tælle mere end 55 Medlemmer. De skulde nu omsætte Uafhængighedserklæringens Idealer i et virksomt, arbejdende Demokrati; de skulde af Kaos skabe »den fuldkomne Union«. Hvorledes?

Forhandlingerne var strengt hemmelige, og da der ikke blev ført nogen ordret Protokol, har Eftertiden ikke helt kunnet følge deres Gang. Men det overleverede Materiale vidner om enestaaende Maalbevidsthed trods bitre Sammenstød, og vi ved, at U. S. A.s Forfatning blev bjærget i Hus omsider. Den er Verdens første skrevne Grundlov, og om dens Kvalitet vidner *William Gladstones* — en af Historiens sandeste Stormænds — Dom: »Den ame-

rikanske Konstitution er det vidunderligste Værk, som nogensinde paa en given Tid er udsprunget af menneskelig Hjerne og Vilje.«

Mange af Staterne havde instrueret deres delegerede om, at de maatte tilstræbe et stærkt Organ, som kunde frelse Unionen ud af Øjeblikkets Krise. Dette viste sig at være en Styrke. Derved kunde man se bort fra de hidtidige magtesløse »Articles of Confederation« fra 1776 og skabe de nye Rammer for Unionen, som alle kunde se maatte komme, en Forfatning, som forenede de enkelte Staters Krav om udstrakt Selvstyre med Nødvendigheden af en stærk Centralregering. Det lykkedes. Og tilmed lykkedes det at skabe Forfatningen saaledes, at den passede til dette Samfund, som var under den hastige Udviklings Lov. Den byggede paa 180 Aars amerikanske Erfaringer for, hvorledes amerikansk Demokrati skulde være, og den tog Sigte ikke blot paa Øjeblikkets Behov, men ogsaa paa Fremtidens, de endnu ufødte amerikanske Staters. Med det fuldbragte Værk var Nationens *anden* Hovedhjørnesten lagt.

Der skulde igen være en *Kongres*, og den skulde bestaa af to »Kamre«: et *Repræsentanternes Hus* og et *Senat*, og der skulde være en *Præsident* og en *Højesteret*. Altsaa en lovgivende, en udøvende og en dømmende Magt, — samme Treklang, som vi kender; men her skabtes den første Gang — af, ved og for Folket.

Det brændende Spørgsmaal om de enkelte Staters ligelige Indflydelse løstes gennem Kongressens Sammensætning. Medlemmerne af Repræsentanternes Hus valgtes for to Aar, og Mandaterne fordeltes efter Folketal, saaledes at hver enkelt Vælgers Stemme havde samme Indflydelse, hvor i Staterne den end blev afgivet. Til Gengæld sikrede Senatets Sammensætning de smaa Staters Rettigheder,

idet hver Stat, uanset dens Størrelse eller Lidenhed, valgte to Senatorer. De skulde sidde seks Aar ad Gangen. Og inden en Lov blev til, skulde den vedtages i begge Forsamlinger, før den kunde faa Præsidentens Underskrift.

Præsidenten, som skulde vælges for en Periode af fire Aar, havde udstrakt Magt. Han var øverste Chef for Hær og Flaade. Han kunde nægte en Lovs Tilblivelse, men kun i et Aar; hvis Forslaget i en ny Kongressamling vedtoges af begge Kamre med 2/3 Majoritet, skulde det være Lov alligevel (suspensivt Veto). Han havde den Magt og Indflydelse, som en handlekraftig udøvende Magt maa have; men i alle Afgørelser af Vigtighed maatte han have Kongressens Flertal bag sig. Saaledes kom Regeringsansvaret til at hvile fuldtud paa Folkerepræsentanterne og derigennem paa Folket selv, saadan som det maa være i et ægte Demokrati.

Saaledes var der skabt en fælles Forfatning for Unionen og en Regering for de fælles Anliggender, samtidig med at de enkelte Stater beholdt hver sin folkevalgte Guvernør og sin lovgivende Forsamling for de indre Anliggender. En af Forfatningens vigtigste Bestemmelser var iøvrigt, at den kunde ændres, og selv om en Forfatningsændring var netop saa vanskelig at iværksætte, som den bør være, er Amerikas Konstitution i Tidernes Løb blevet revideret ikke mindre end 21 Gange.

Til Slut skulde Forfatningen ratificeres, og da den niende Stat havde gjort det, traadte den i Kraft. Det var den 21. Juni 1788. Saa kunde der holdes Præsidentvalg, og til Posten kunde der kun være Tale om een, George Washington — »den første i Krig, den første i Fred, og den første i sine Landsmænds Hjerter«. Til foreløbig Hovedstad valgtes Philadelphia; men det besluttedes at

bygge en ny paa et Omraade ved Potomac, som ikke skulde tilhøre nogen enkelt Stat, men kaldes »*District of Columbia*« efter Columbus. Og til Unionsflag valgtes »Stars and Stripes«, hvor Stribernes Antal svarer til de oprindelige tretten Staters, og Stjernerne i det blaa Hjørnefelts Konstellation til Staternes Antal til enhver Tid.[1])

5. — *og den tredje.*

Med Forfatningen var Unionens Struktur fastlagt. Kyndige Hænder havde grebet saa fast om Problemnælder, fortrinsvis vel nok takket være *Alexander Hamiltons* dygtige Ledelse af Forhandlingerne, at der ingen Tvivl kunde være tilbage om, at Løsningen var rigtig og levedygtig, trods bitter og hadsk Opposition. Den Bemærkning, hvormed den 81-aarige Franklin hilste Forslagets Underskrivelse den 17. September 1787, har vundet Udødelighed: »Mens vi har siddet her alle disse Uger,« sagde han, idet han pegede paa den udskaarne forgyldte Halvsol, der prydede Formandsstolen, »har jeg tit spekuleret paa, om den Sol dér gaar op eller ned. *Nu ved jeg, at den gaar op!*«

En Regering var altsaa blevet skabt. — Men hvad med de enkelte Borgere i dette Samfund? Sikrede Forfatningen ikke deres Borgerrettigheder, saadan som senere frie Grundlove, ogsaa vor, gør det?

Det kom; for Amerikanerne elsker at have Tingene fastslaaet paa Papiret. Da den første Kongres under Kon-

[1]) Danskere har Lov at gætte paa Grunden til, at Stjernebannerets Striber er rød-hvide. Dets Urform, uden Hjørnefeltet, siges at være en Korpsfane, som komponeredes til Philadelphia-Militsen af Dansk-Amerikaneren *Abraham Markøe* (1729—1806).

stitutionen traadte sammen i Efteraaret 1789, vedtog den som Tilføjelse til Forfatningen den berømte amerikanske »*Bill of Rights*«, som i ti »Artikler« fastslaar bl. a. Borgernes Trosfrihed, Tale- og Trykkefrihed og Forsamlingsfrihed (Art. I), Sikkerheden for Personer, Hjem, Breve og Ejendom mod uhjemlet Undersøgelse eller Arrest (Art. IV), den anklagedes Ret til at faa sin Sag paadømt af uvildige Nævninge og Garantierne for Retssikkerhed i det hele taget (Art. V—VIII), og endelig de enkelte Staters Ret og Myndighed paa alle Omraader, som ikke udtrykkelig enten er overgivet til Unionen eller er stridende mod Forfatningen.

Saaledes er det amerikanske Hus bygget. Paa tre Hovedhjørnestene: Uafhængighedserklæringen, Konstitutionen og »Lov om Rettigheder«. De er hver især og alle Fædrenes dyreste Arv til Amerikanere af alle Tider og æres som saadan. For Eksempel naar amerikansk Ungdom højtideligt i Kor fremsiger *The American Creed*, »Den amerikanske Trosbekendelse«:

»I believe in the United States as a Government of the people, by the people, for the people whose just powers are derived from the consent of the governed; a democracy in a republic; a sovereign nation of many sovereign states; a perfect union, one and inseparable; established upon those principles of freedom, equality, justice and humanity for which American patriots sacrificed their lives and fortunes.

I therefore believe it is my duty to my country to love it, to support its Constitution; to obey its laws, to respect its flag, and to defend it against all enemies.«

(»Jeg tror paa De Forenede Stater som en Regering af Folket, ved Folket og for Folket, hvis retfærdige Magt skriver sig fra de regeredes Samtykke, et Folkestyre i en

Republik, en selvstændig Nation af mange selvstændige Stater, en fuldkommen Union, hel og udelelig, oprettet paa de Principper for Frihed, Lighed, Retfærdighed og Menneskelighed, som amerikanske Patrioter har ofret deres Liv og Ejendom for.

Derfor tror jeg, det er min Pligt mod mit Land at elske det, at understøtte dets Forfatning, at adlyde dets Love, at ære dets Flag og at forsvare det mod alle Fjender.«)

Maaske er en saadan »Konfirmation« ikke lige fordøjelig for alle Maver. Men som elementær Sikkerhedsforanstaltning skulde Eksemplet alligevel være Opmærksomhed værd ogsaa for andre demokratiske Nationer, saa sandt som Folkeherredømmets Levedygtighed hviler paa de enkeltes Medvirken, deres rigtige Opfattelse af Idealerne, deres Dømmekraft, Ansvarsfølelse og Hæderlighed.

Litteratur:

Howard Fast: Citizen Tom Paine (i "Bantam Books").
The Selected Works of Tom Paine ("Modern Library").
Francis R. Bellamy: "We Hold These Truths..." An Anthology.

ØM KLOSTER

Af sognepræst *Peter Riemann.*

På den smalle landtange mellem Mossø og Gudensø i i det sø- og skovdækte landskab syd for Skanderborg ligger Øm Klosters ruiner. Ved et fint samarbejde mellem varm historisk interesse og dygtigt forskerarbejde er her gennem de sidste 40 år skabt et af Danmarks rigeste og mest levende historiske mindesmærker.

Der findes rundt i landet store og rige rester bevaret til vore dage af middeladerens klosterstiftelser. Og ikke mindst er det tilfældet med klostrene efter den munkeorden, som boede i Øm, Cistercienserne kaldet. Således står i Løgumkloster endnu den gamle kirke og dele af klosteret i fuld pragt. I Vitskøl ligger mægtige, mandshøje ruiner, i Ryd er bygget et slot, Glyksborg, til erstatning for klosteret. Og i Sorø er klosterkirken smukt bevaret. I Øm er kun lave rester af fundamenterne tilbage; men at stedet alligevel som minde kan hævde sig blandt sine søsterstiftelser skyldes den krønike, som er skrevet i klosteret lidt over midten af 13. årh. og i manuskript bevaret til vore dage. Den fortæller om en strid mellem klosteret og den daværende biskop Tyge i Århus om biskoppens ret til gæsteri og fører os så livagtigt ind i datidens kampe — og muligheder for kampe — mellem to kirkelige institutioner, at stedet, hvor det foregik, alene derfor får interesse.

Dertil kommer det nære forhold mellem krønikens oplysninger og udgravningernes resultater. Når krøniken

oplyser, at biskop Svend af Århus, som var klosteret og munkene en trofast støtte, døde 1191 og blev begravet foran højkoret i den nye kirke, gravede man selvfølgelig med særlig omhu her og fandt også en grav. I stil passede den til årene omkr. 1190. Den var muret med omhu, som det sømmede sig en højtstående kirkelig person, og den lille åbning i gravens hovedende, hvor den dødes hoved i andre romanske grave plejer at ligge, var her tom; hovedet lå udenfor. Altså måtte det være biskoppens hue, som her havde haft plads. På skelettet fandtes rester af snorene fra hans kåbe; og et sølvkors på brystet samt en fingerring fuldendte beviset for, at dette var biskop Svends jordiske rester.

Videre beretter krøniken om klosterets 12. abbed, Jens ved navn, som forestod stiftelsen i 2½ år og fratrådte 1249. Under en forfølgelse af nogle tyske røvere, der bortførte heste fra klosterets gård ved Horsens, blev abbed Jens ramt af et hug i venstre arm. Det lægtes aldrig helt og voldte ham siden stor smerte og var medvirkende til, at han tog sin afsked som abbed. — Under udgravningerne i kirkens søndre korsarm fandt man en smuk muret grav fra ca. 1250, allerede i sin form passende til en ledende person på stedet. I graven lå et skelet, som ved nærmere undersøgelse viste sig at have mærker efter en læsion i venstre skulderblad og overarm. Armknoglen var svundet stærkt ind i forhold til højre overarm, og på skulderbladet var der mærker efter en pinefuld og langvarig benedder. Det blev således ganske sikkert, at det var abbed Jens, som her lå begravet.

Til dette kommer, at man i Øm, både i kirken selv og især på kirkegårdstomten nord derfor, har fundet mangfoldige skeletter af mennesker, som har lidt af forskellige sygdomme og skader. Der er kraniebrud, tilføjet ved-

kommende i kamp med sværd eller økse, som har været øjeblikkelig dræbende. Der er andre tilfælde, hvor man har brugt trepanation, og hvor bruddets bløde kanter i kraniet viser, at vedkommende har levet længe efter. Der er et bækkenparti, gennemstukket af et spyd. Og skeletter helt misdannede af gigt. Andre med spor af syfilis. Atter andre, der tyder på åndssvaghed eller kæmpevækst, og knogler med mærker af båndene, som har holdt forbindingerne på plads. Altsammen et enestående materiale, som vel rummer en egen uhygge i sin stærke tale om menneskelig nød og lidelse, men som også bringer disse fjerne tider sælsomt levende frem for vore øjne. Selv i deres intimeste forhold kan vi her aflure de gamle, som når der i en af klosterets kanaler er fundet et tosædet — med tugt at melde — lokumsbræt. — Alt dette gør Øm klosterruin til et sted, som en gang besøgt, oftere vil sysselsætte tankerne.

Og det er da om nogle af de personer, som har levet og handlet på dette sted, om deres stridigheder og stejle sind, som de — deres kirkelige værdighedstegn til trods — havde ondt ved at holde i ave, at der her skal fortælles.

To Århusbisper: Svend og Peder Ugotsøn.

Øm kloster var datterkloster af Vitskøl, det nuværende Bjørnsholm syd for Løgstør. 1165 udvandrede nogle munke herfra, og efter at have forsøgt sig dels i Sminge ved Århus, i Veng og på den lille Kalvø i Skanderborg Sø, fandt de 1172 blivende sted i Øm. Stedet forekom dem så skønt og rart, at de på deres latin kaldte det Cara Insula, d. e. den kære ø.

Her indrettede de sig på den smalle tange mellem Mossø i syd og Gudensø i nord. Nogen ø i ordets egentlige

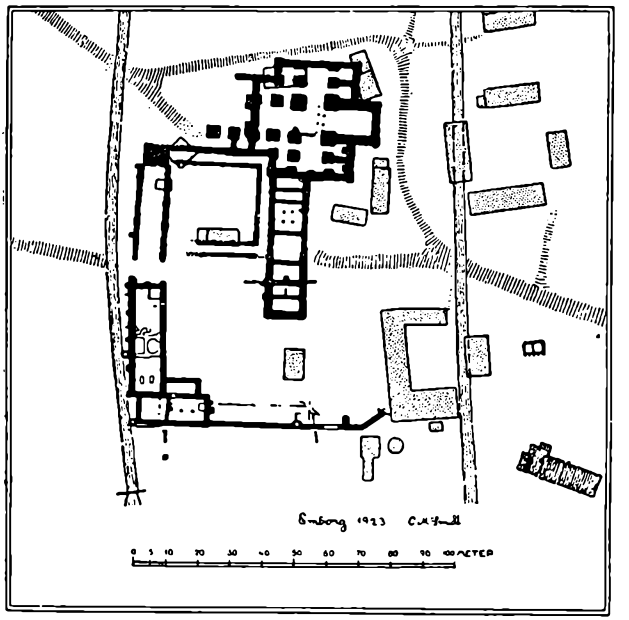

Grundplan over Øm Kloster.

forstand var stedet altså ikke, men blev det hurtigt ved munkenes indgriben. En kunstfærdig mand iblandt dem fandt ud af, at vandet i Mossø stod ca. 1 alen over det i Gudensø, og for at have rindende vand ved hånden og tillige et værn gravede de to kanaler fra sø til sø. Med godt 100 m's mellemrum omsluttede de et areal på ca. 1 kvadratkilometer, som altså blev en regulær ø. 1 km længere mod øst gravedes endnu en kanal, den snorlige »munkekanal«, som har holdt sig til vore dage.

På grunden rejste sig så de forskellige klosterbygninger, først af træ og siden af sten. Stenkirkens højkor blev indviet ved en højtidelig gudstjeneste med proces-

BISKOP SVENDS GRAV I ØM KLOSTERKIRKES HØJKOR.

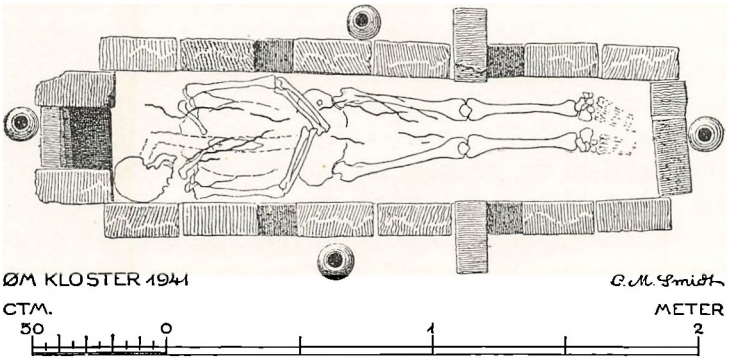

sion og salmesang i 1257. Af ruinerne kan det skønnes, at bygningen har haft omtrent samme størrelse, som den vi i vore dage ser i Løgumkloster. Og når man har set, hvor stærkt kirken her behersker hele den sønderjyske egn, kan man forestille sig, hvor stolt Øm klosterkirke må have hævet sig på det lave land mellem de to søer. Kapitelsal, køkken, spisesal og mange andre rum er kommet frem i ruinerne på stedet, og pyntelige hjørneknopper til søjler, glaserede fliser og tildannede sten vidner om den omhu, hvormed munkene har bygget på deres kloster. —

1183 udstedte biskop Svend af Århus sit testamente, som skænkede klosteret meget jordegods i Djursland. Og samme Svend var i det hele kloster og munke en såre god mand. På sine gamle dage tænkte han på at blive munk i Øm, men døde netop som han var ved at virkeliggøre tanken og blev — som vi så — begravet i klosteret.

Dette gode forhold mellem biskop og munke fortsattes under Svends efterfølgere. Samtidig var der fred og orden i

landet under Valdemar Sejr, og konge og kirke levede endnu på det gode indbyrdes forhold, som var skabt i Valdemar d. St.s og Absalons dage. Men midt i 13. årh. blev freden brudt, og landet kastedes ind i den langvarige, bitre og skadelige strid mellem datidens to vigtigste magtgrupper. Et bekendt kirkemøde i Vejle 1256 søgte at løse den danske kirke fra kongens myndighed og knytte den helt og fuldt til paven. Ærkebiskoppen, Jakob Erlandsen, blev fængslet og flygtede siden ud af riget. Og også det fredsommelige munkesamfund på Cara Insula blev draget med ind i kampens tummel.

Efter at have stået ledigt i tre år blev Århus bispesæde 1249 besat med Peder Ugotsøn. Han sad i 11 år, men begyndte allerede kort efter sin tiltræden at bestride Øm klosters ret til noget gods ved Randers fjord, som hed Sødring, (i vore dage er det en landsby nord for fjordens munding; dengang var det en ø). Derefter forsøgte han sig med at kræve betaling hos munkene for de tre år, de under bispestolens vakance ikke havde haft gæsteri af biskoppen. Og endelig gik han noget krasbørstigt frem under et ophold på klosteret, som han selv kaldte en visitats. Munkene havde efterhånden samlet sig en efter datidens forhold pæn samling bøger, som biskoppen ulykkeligvis fik mod på. Han bød, at de skulde bringes over i det hus, hvor han boede under besøget i klosteret. Munkene havde deres mistanke derved og betingede sig, at han på nogle meget hellige helgenlevninger svor en dyr ed på, at han vilde lade bøgerne bringe tilbage igen. Men da det var sket og bøgerne bragt ham, ranede han lumsk en hoben deraf og bar sig således »ej ad som en biskop, men som en kirkerøver«. — Desuden mente biskoppen, at det gæsteri, som klosteret svarede efter ældgammel skik og brug, og som strakte sig over tre

uger i fastetiden for Århus biskop med et begrænset følge, kunde han også nyde. Men munkene fandt, at han kom med for mange mænd i følget, og at de ikke havde råd til at underholde hele skaren. Da de kom og klagede, hævdede Peder Ugotsøn som modargument, at de faktisk havde meget større indtægt af bispestolen end det, de gav ud til hans gæsteri. Ti efter biskop Svends testamente fik de alle bøder, som betaltes af klosterets tyende, og desuden den oprindeligt frivillige, senere sædvanemæssige afgift til bispen, som kaldtes biskopsgave. Men han var ellers villig nok til at standse gæsteriet, mod at han fik de omtalte indtægter tilbage igen. Og det blev vist nok enden på det for denne gang. Krønikens stykke om denne strid er affattet i en skældende og hadefuld tone, hvor der kun levnes biskoppen liden ære.

Imidlertid var kong Kristoffer I død, efter sigende — og hurtigt almindeligt troet — forgivet af abbed Arnfast i Ryd kloster, og afløstes af den mindreårige Erik (Glipping). Hans moder, Margrethe (Sprænghest) styrede for ham og slog sit slag i kampen mellem kongemagt og kirke ved at gæste Øm kloster med 1600 ryttere foruden andet folk. Det er da heller ikke at undres over, at krønikeskriveren blandt munkene harmes over en sådan adfærd og glat væk hævder, at klosterets begyndende forarmelse skrev sig fra dette besøg. Men rent galt blev det dog først, da Tyge blev biskop i Århus.

Den voldsomme biskop Tyge.

Efter Peder Ugotsøns død, stod bispestolen ledig i tre år. På den tid opholdt magister Tyge sig ved pavens hof i Rom og opnåede ved bestikkelser at blive den næste Århus-bisp. Derved kom han i gæld til paven for 600

mark rent sølv, som hans stift naturligvis siden måtte betale. — 8. sept. 1262 kom han til Århus. I Øm var 16. juni samme år Bo blevet valgt til abbed. Begge disse mænd var stejle naturer, iltre og voldsomme, når deres formentlige ret blev gået for nær. Intet under derfor, at de snart lå i hårene på hinanden. Og selv efter at Bo havde veget stillingen for den smidigere og mere forhandlingsvenlige Ture, fortsatte striden og greb om sig, så den indgik som et ikke betydningsløst led i den store strid mellem konge og ærkebiskop.

Straks efter tiltrædelsen afviste Tyge klosteret i en retssag om en lægbroder, som var blevet såret på klosterets grund. Abbed Bo skønnede, at ondt vejr trak op, og for at foregribe det, gik han til Tyge og talte om det gode forhold, som godt kunde bestå mellem dem. Bispen svarede, at de nok kunde blive gode venner, når han fik, hvad hans var; hvortil abbeden noget syrligt bemærkede, at det var en selvfølge at bispen fik, hvad hans var, men så håbede han heller ikke, at han vilde kræve mere end det.

Men håbet glippede. En hundekold mandag kort før Kyndelmisse (2. febr.) 1263 kom biskoppen til klosteret og blev efter sæd og skik modtaget i optog af munkene. Allerede den dag gik det ilde, fordi bispen blev gal over, at der kun var en tællepræs i stuen, hvor han kom ind. — Næste dag forlangte han at overvære munkenes kapitel, det fællesmøde, som holdtes hver morgen i klostrene, og hvor dagens arbejde blev planlagt. Her tog han ordet og sagde, at han var kommet for at visitere og undersøge, om munkene nu levede sømmeligt efter deres regel. Det var imidlertid udenfor en biskops kompetance, og abbeden afslog derfor at give ham oplysninger og henviste til, at de som Cistercienser munke kun kunde visi-

teres af ordenens generalkapitel i Citeaux i Frankrig. Og idet han istemte en salme, forlod han stuen i spidsen for alle munkene. Siden lod biskoppen abbeden kalde til sig i sit hus. Abbeden anede, at det var gæsteriet, det gjaldt, og havde forberedt munkene derpå. Og de var blevet enige om hellere at dø end at indrømme bispen mere end hans var.

Hvad er gæsteri?

Nu forholdt det sig med gæsteriet sådan, at munkene efter den kirkelige lov intet var skyldige at yde. De havde gennem deres orden fået breve fra paven, som dels forbød noget cistercienserkloster at lade den ydelse, de af gæstfrihed undte deres stiftsøvrighed, gå over til at blive en fast bestemt afgift, og dels forbød enhver kirkelig øvrighed at kræve noget sådant af et kloster. I tidens løb var imidlertid gæsteriet i klostrene blevet en så almindelig ting, at det efter den hjemlige tankegang skønnedes naturligt, at klostrene ydede en sådan afgift. Og så kunde paven fjernt i Rom udstede så mange forbud, han vilde. Den fastlagte sædvane sejrede let over alle pavelige befalinger.

Kernen i striden mellem Århus-bispen og Øm kloster bliver da den, at klosteret holdt sig til, hvad pavebrevene sagde, mens biskoppen så sin fordel af at hylde den hjemlige skik og brug. Hvem der så havde ret, kan det være vanskeligt for os at afgøre. Det var to retsprincipper, som brødes, og som fik politisk afløb i striden mellem konge og ærkebiskop. Den danske kirke delte sig på spørgsmålet: hjemlig national forpligtelse eller lydighed mod paven i Rom. F. eks. var der flere danske — væsentlig jyske — kirkemænd, som ligefrem betragtede

Vejlekonstitutionens forsøg på helt at stille den danske kirke under paven som landsforræderi.

I det forlig om gæsteriet i Øm, som knap to år senere — i november 1264 — blev bragt i stand ved biskopperne Esger i Ribe og Niels i Slesvig, indrømmede klosteret biskoppen ret til gæsteri, men i begrænset omfang. Han kunde komme en onsdag i fastetiden og så sende sit følge bort, så han blot beholdt fire klerke og højst fem lægmænd hos sig, og så blive højst tre uger. Dette siger os, hvilken tanke der egentlig lå bagved gæsteriet. Det var en lejlighed til for bispen at samle sit sind i fasten, beredelsestiden før påske, under rolige stille klosterforhold. Altså en rent kirkelig, sjælesørgerisk praksis. Og fejlen fra bisp Tyges side bliver da, at han i sin voldsomhed gjorde gæsteriet dels til en økonomisk støtte for sig selv, og dels til et våben imod klostersamfundet.

Og han farer frem.

Som munkene anede, var det da også ganske rigtigt denne sag, Tyge vilde tale om andendagen under sit besøg omkr. Kyndelmisse 1263. Han sagde abbeden, at det var hans hensigt at komme igen og gæste klosteret den første søndag i fasten dette år, — sådan som hans ret var. Abbeden henviste til Overenskomsten med Tyges forgænger, uden at det gjorde indtryk. Så forelæste han de pavebreve, som forbød at kræve gæsteri af Øm kloster. Det virkede lige så lidt. Og da han endelig forsøgte direkte at tale biskoppen til rette, skar Tyge al videre forhandling til side med ordene: »Å, hold op med jeres skvalder!« — steg til hest og drog bort, dog først efter at have spist til middag på klosterets bekostning. Kort

efter skrev han til abbeden og slog fast, at han agtede at indfinde sig til den fastsatte tid og advarede ham mod at »dække sig under intetsigende udflugters kåbe«. Ti selv biskop Svend havde i sin tid betinget sig gæsteri af klosteret. — Abbeden og munkene svarede, at de var fattige og kunde ikke underholde biskoppen, og biskop Svends testamente, som var i deres eje, viste klart, at retten var på deres side. »Derfor — slutter brevet — nødes vi til, skønt ugerne, for øjeblikket at nægte jer dette gæsteri«.

Imidlertid standsede dette ikke Tyge. Endnu to breve forberedte hans komme, og onsdag før første søndag i fasten sendte han sine kokke til klosteret, for at de kunde lave mad til ham. Selv havde han for en sikkerheds skyld arrangeret et stævne i Gammel Vor, lige syd for Mossø. Søen var på grund af den strenge frost tillagt, og isen kunde bære.

Kokkene kom og forlangte madvarer udleveret; men abbeden lod dem sige, at hvis de kom som gæster, skulde de få, hvad de kunde bruge, men kom de for at få en rettighed opfyldt, vilde de intet få. Dette ord bragte kokkene til biskoppen, og han sendte dem tilbage med besked om at tage med vold, hvad de behøvede. Og omtrent samtidig med at de indtraf, kom han selv ridende over Mossø. »Er vores mad parat?« spurgte han, idet han sprang af hesten i klostergården. »Ja, det er den vel nok, men ikke her,« svarede abbeden, og begyndte at læse en skrivelse op, hvorved han appellerede hele sagen til paven. Harmfuld gik bispen hen til forrådshuset og slog så voldsomt på døren, at den gik itu. Munkene stod i klynge og så derpå; og deres miner må have været meget truende, for da klosterets store klokke i det samme begyndte at ringe, blev bispen bange. Han troede, at det var sig-

nal til kamp, skønt det faktisk kun var tegn til, at der skulde spises. Han ilede til sin hest og red bort.

Næste dag rejste han klage mod klosteret paa Åbo sysselting og hævdede, at han var blevet jaget af gårde med stokke og knipler; munkene havde rørt klokken for at kalde deres mandskab sammen til kamp. Desuden mente han at vide, at de i Øm skjulte mange af kongens fjender, først og fremmest den abbed Arnfast, som var mistænkt for at have dræbt kong Kristoffer.

Nogle af klosterets venner søgte imidlertid at mægle og fik et møde i stand i Århus domkirke. Her svor bispen i manges påhør på, at anklagerne mod klosteret var sande, og fik ved eden også flere til at tro derpå. Men abbeden fralagde sig beskyldningerne i stærke ord og erklærede højtideligt det hele for løgn. Mødet var lige ved at sprænges, da atter besindige folk lagde sig imellem og fik et nyt møde stillet an kort tid efter ved Dover kirke.

Her mødte så begge parter med et større følge, bispen med stiftets præster og priorer, abbeden med klosterets fæstere og forpagtere. Desuden havde abbeden taget de værdifuldeste af klosterets fribreve med. Dem begyndte han nu at læse; men bispen afbrød ham harmfuldt, og så tog det ene ord igen det andet, indtil bispen ligefrem bandlyste abbeden med den begrundelse, at han ikke havde fået biskoppelig stadfæstelse af sit valg til abbed: »Vi bandlyser dig, fordi du kalder dig abbed, vi bandlyser dit brødrelag, fordi det nævner dig abbed, og vi bandlyser alle dem, som siger dig abbed at være.« Men også abbeden havde en kirkelig myndighed og kunde udslynge en bandstråle. Han rejste sig og sagde: »Lige så let, som I har bandlyst mine undergivne, lige så let giver jeg dem afløsning; de være i vor herres Jesu Kristi navn, nærværende som fraværende, løste af dette band!«

Da nu nogle af de tilstedeværende prøvede at mægle og forestillede abbeden, at han alligevel ikke kunde bære bispens vrede, og søgte at bevæge ham til eftergivenhed, svarede han: »Nej, jeg har aldrig krænket ham i nogen måde uden derved, at jeg hverken kan eller vil give ham så meget, som han vil have.«

Et nyt forsøg bragte ikke sagen videre. Alt hvad abbeden søgte at læse fribreve, afbrød bispen ham og erklærede, at han vidste udmærket godt, at de i Øm havde dygtige skrivere, der kunde fremstille tingene til klosterets fordel. Begge parter var stadig langt fra hinanden og stod stejlt på, hvad de kaldte deres ret.

Og striden udvides.

I det følgende bliver krøniken mere tørt refererende. De konkrete levende optrin forsvinder og erstattes af afskrifter af de forskellige appeller og breve, som krydsede hinanden fra pavestol, kongehus, bispesæde og kloster. Indimellem forbinder munken disse skrivelser med fortællende Indskud, som fører beretningen videre.

I flere af disse breve fra abbed Bo og hans kolleger, abbederne ved de øvrige Cistercienserklostre i Danmark, fra den forjagne ærkebiskop, fra kardinalerne og paven, opremses idelig Tyges overgreb mod klosteret i Øm: Han søger bestandig at tiltvinge sig gæsteri; han har sønderslået en dør på klosteret; han har bandlyst abbeden og hele munkesamlaget; har lyst interdikt over klosterets undergivne og idømt uretmæssige bøder. Men da han stod sig godt med kongen, eller — som krønikeforfatteren udtrykker sig — »drev gæk med denne unge dreng, ... som han aldeles holdt i sin hånd«, var han svær at komme til livs.

Sådan stod sagerne til hen på sommeren 1263. Da gik det op for abbed Bo, at der måtte en anden mand til for at klare skærene. Og efter en bevæget forhandling på Øms moderkloster, Vitskøl, trådte han tilbage, og Ture, som før havde været abbed i Vitskøl og Esrom, indtog hans plads. Hans udnævnelse forelå 11. juni 1263.

Ture var både ældre og besindigere end den opfarende Bo. Han satte sig straks grundigt ind i hele sagen og søgte efter bedste evne at få et forlig i stand med biskoppen. Men efter at et større antal møder og stævner var afholdt uden spor af resultat, forstod også Ture, at der intet udkomme var med den stridige bisp. Og så tog også han sin tilflugt til appelskrivelser og officielle dokumenter.

Et våben i biskoppens hånd var det, at han forbød stiftets præster at forrette gudstjeneste i de kirker, som hørte under klosteret, ud fra den tanke, at retten til disse kirker derved gled fra klosteret. Munkene tog sig så for selv at forrette gudstjenesterne, skønt dette var forbudt i kirkeloven. Derfor var det med en vis ret, at Tyge 7. Oktober 1263 skred ind mod en af disse vikarierende munke. Han havde holdt messe i Rosmos kirke på Djursland og blev så på kirkegården anholdt af bispens folk, ført bort og holdt i et ikke just mildt fangenskab. Denne sag sammen med flere af de allerede omtalte af Tyges overgreb indberettede Tures medabbeder i Esrom, Løgum og Ryd kort efter til paven. Og det medførte det følgende forår en regn af skrivelser fra paven, flere kardinaler og overabbeden i Citeaux, — en aktion, som imidlertid kun var spild af energi og pergament, eftersom det blev ganske uden virkning i stridens gang.

Direkte vold mod munke.

Ti Tyge blev sig selv lig i voldsomhed. Da der i slutningen af 1263 var dyrtid på korn i Danmark, sendte klosteret en munk, Bjørn, og to lægbrødre, Herman og Henrik, med heste og varer til Venden for at købe korn. Undervejs overnattede de i Horsens og blev her midt om natten overfaldet af bispens huskarle. De gik så voldsomt frem, at de med deres knæ masede Henriks indvolde, så han døde kort efter. Herman blev plyndret og efterladt ganske nøgen, og munken Bjørn bandt de, satte ham på en hest, snørede benene sammen under bugen og førte ham i fangenskab, hvor han sad i 19 uger og siden aldrig genvandt sin førlighed.

Trods alt fik nu bisperne i Ribe og Slesvig — som vi ovenfor så — stiftet et forlig og nøje bestemt biskoppens gæsteri på klosteret, efter hvad skik og sæd var. Men Tyge brød glat væk aftalerne; kom mandsstærk anstigende til klosteret med 100 heste og talrige fodfolk. Og ikke een af dem sendte han bort, så forligets bestemmelse om et stilfærdigt gæsteri med få ledsagere og bodfærdigt levned kunde blive overholdt.

Naturligt nok fandt munkene dette lovlig groft. Og krønikens forfatter tøver da heller ikke med at påstå, at biskop Tyge ikke agtede aftaler og overenskomster mere end det rene »digt, løgn og opspind«.

Der kommer en kardinal.

Derfor »jublede munkene af glæde«, da rygtet fortalte, at paven agtede at sende kardinal Guido, som tilmed selv var cisterciensermunk, til Danmark for at dømme i striden mellem kongen og ærkebiskoppen. Med Grund ven-

tede de, at han da også vilde tage sig af deres sag. Set fra Rom tog den sig vel mindre anselig ud, men var dog alligevel et led af den store strid.

Guido kom til Danmark i april 1266 og udstedte godt nok 21. maj i Roskilde en lang og streng skrivelse til biskop Tyge med en opremsning af alle klagemålene mod ham.

Men bispen agtede ikke dette brev »højere end det bare møg«, og anklagede til gengæld munkene for kongen. Derfor udvirkede abbed Ture nok et brev fra kardinalen, uden at det virkede mere end det første. Guido synes i det hele at have taget sig mere af ærkebiskoppens sag end af den mindre betydningsfulde fra Øm. Og det var først, da han var på tilbagerejsen, at han direkte stævnede Tyge for sig. Først i Ribe, dernæst i Slesvig og endelig i Lybæk. Men ingen af stederne behagede det bispen at indfinde sig. Og så lyste Guido da endelig i Lybæk band over ham i den store bulle, hvor både kong Erik og flere kongeligt sindede danske blev ramt af bandstrålen.

Dog gjorde dette dem naturligvis ikke mildere stemt mod klosterfolkene i Øm. Og da nu Ture udvirkede et beskærmelsesbrev for sig og sine hos den sønderjyske hertug Erik, og Tyge tillige fortalte kongen, at abbeden havde sværtet ham overfor kardinalen, blussede kongens harme sådan op, at Ture fandt det rådeligst at flygte. Natten til 3. Marts 1267 drog han bort fra Øm og opholdt sig i den følgende tid snart i Ryd, Løgum eller Slesvig, hvor han delte landflygtighedens urolige liv med ærkebiskop Jakob Erlandsen.

Denne lod sig nu bevæge til at indsætte biskop Bonde i Slesvig som dommer i sagen. Og Bonde stævnede, som skik var, tre gange biskoppen for sig. Første gang sendte Tyge sin kapellan, Bent, at møde i sit sted. Men Bent

var bandlyst af klosterbrødrene i Øm, fordi han havde stjålet af deres heste, og duede derfor ikke som stedfortræder i retten. Og ved de to næste stævninger mødte der slet ingen. Følgelig havde dommeren let spil, og sagen endte da også med, at Tyge endnu engang blev bandlyst i Slesvig domkirke 3. august 1267. En måned senere blev dommen stadfæstet af kardinal Guido.

Ringe dage i Øm.

Men det har alle dage været lettere at udtale fordømmelser end at få dem efterlevet. Og i middelalderen gjaldt dette til overmål. Tyge agtede vedblivende ikke en bandlysning »højere end digt, løgn og opspind« og sad i virkeligheden såre fast i sadlen. Når den hjemlige kongemagt stod bag ham, måtte selv de hvasseste pavelige buller prelle virkningsløst af.

Krønikeforfatteren i Øm jamrer da også op i høje toner over den onde tid, som nu fulgte. Stadige trusler om plyndring og fangenskab gjorde, at munkene ikke turde gå udenfor klosterets enemærker. Disciplinen forfaldt, og klosterets tyende løb af tjenesten, nogle efter at have stjålet af de betroede ejendele. Rundt om på gårdene solgte forpagterne af kvæg og korn for at have rede penge på hånden, i fald de skulde blive fordrevet. Kun halvdelen af munkene boede efterhånden i klosteret, og gang på gang skjulte de deres værdigenstande i jorden, når rygtet lød: Nu er fjenden lige på tærsklen! Følgen var almindelig forarmelse, så de tilbageblevne munke end ikke ejede en reglementeret dragt, men måtte gå rundt uden sko eller rigtig kutte.

Sådan kunde det ikke blive ved. Tilstanden var efterhånden lige uudholdelig for begge parter. Seks gange i

tiden mellem påske og 30. november 1267 sendte kongen bud, at nu måtte munkene bekvemme sig til at yde bispen gæsteri også af de år, hvor han intet havde nydt, eller udsætte sig for kongens hævn. Dog holdt de sig stejle, indtil der kom et ultimatum fra kongen. Abbeden blev beordret til selv at møde for ham mod at få frit lejde.

Og så standser krøniken brat! Ligesom vi var ved at nærme os stridens løsning, er der pludselig ikke mere. Men vi kan dog skønne, at det ikke har varet meget længe, inden der er kommet orden i sagerne. I et Brev fra 1270 optræder kongen som klosterets værneherre. 1268 er abbed Ture gået af, formodentlig som klosterets ydelse til forligets opnåelse. Og sandsynligt er det da, at munkene har måttet bekvemme sig til at yde biskoppen det årlige gæsteri, og da formodentlig ikke i den milde form, som foresloges i forliget af november 1264. Munkene i Øm havde lært, at de hjemlige autoriteter til syvende og sidst betød mere end de fjerne pavelige. Og godt var det da, at også de kunde være rimelige i deres krav. Kongen og Tyge bliver i krønikeforfatterens skildring — man har med grund gættet på, at det skulde være den afgåede abbed Bo — temmelig ilde medhandlet. Og hans er jo den eneste fremstilling, vi har af sagen. Men modparten havde jo også sine principper at hævde.

Men i hvert fald er den gamle krønike et spillevende indlæg i en bevæget tid i Danmarks historie. Og den, som færdes i Øm klosters ruiner i vore dage, stilles let overfor spørgsmålet om det liv, som her har været levet. Den gamle krønike fortæller derom.

Klosterets senere skæbne.

I de følgende århundreder kalder Øm kloster ikke særligt på opmærksomheden, men lever sit stille, fredelige liv, indtil nye tanker og tider sætter ind med reformationen. Ved forordning af 1538 fik abbeden i Sorø, Henrik Tornekrans, overtilsyn med en række danske cistercienserklostre, hvoriblandt Øm. Det blev stillet munkene frit, om de vilde gå ud og tage sig et borgerligt arbejde på, eller om de vilde blive. Dog måtte ingen nye munke optages. Klosterskolen skulde fortsætte og gudstjenester i kirken opretholdes med nogle ændringer i evangelisk retning.

1544 toges en fortegnelse over klosterets inventar, som forbavser ved den fylde af jordisk gods, som stedet ejede endnu otte år efter omvæltningen. Men det må huskes, at det var almindeligt i datiden, at man — når man overhovedet havde råd til det — havde forråd liggende til omtrent et års forbrug. Men i hvert fald har munkene ikke haft nødig at frygte sult, når kælderen bl. m. a. rummede 27 tønder forskellig slags fisk, 1500 sider flæsk, 4003 snese tørrede hvidlinger, 15000 flyndere osv. osv. I ladegården stod ikke mindre end 27 køer, 16 kvier, 120 staldøksne og 33 heste af forskellig slags. Alt i alt har Øm kloster da været rigt som et større gods i vore dage.

På grund af den smukke beliggenhed og de mange vildtrige skove i omegnen kom den jagtlystne Frederik II oftere til Øm. En overgang tænkte han endog på at omdanne stedet til kgl. slot med navnet Emborg. Men så tog Skanderborg alligevel hans interesse, og da den sidste munk var død, forfaldt det gamle kloster. En mængde sten derfra blev brugt til bygningen af Skanderborg slot,

og da en del af dette siden blev revet ned, vandrede stenene videre og fandt anvendelse i private huse i byen. Herfra er tildannede granitsten, søjlebaser fra kapitelsalen og diverse fundamenter atter vendt tilbage til Øm og opstillet i museet. — Klosteret selv blev i tidens løb et stort stenbrud, hvor egnens folk hentede sig et læs, når de trængte. Adskillige tons gamle munkesten er kørt ned i vejene omkring stedet. Lige til vore dage har de været ganske røde at se til.

Sådan som stedet ligger nu, fremdraget og værnet af dyb historisk interesse, er det et af de mest levende mindesmærker om dansk middelalder, vi ejer. Og de udvendige — ved første øjekast måske uanselige — rammer fyldes af det liv, den gamle krønike har bevaret, om abbederne Bo og Ture i kamp for dem selv og deres kloster mod biskop Tyge og det kongelige parti.

Litteratur:

Øm klosters krønike, oversat af Jørgen Olrik, udg. af Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse, 1906—1908.

A. D. Jørgensen: Striden mellem biskop Tyge og Øm kloster, Årbøger for nordisk Oldkyndighed 1879, s. 111—153.

Kr. Isager: Skeletfundene ved Øm kloster, 1936.

C. M. Smidt: Øm kloster og dets grave; Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1942, s. 31—47.

— Øm kloster; Århus Stifts Årbøger 1939, s. 101—116.

— Borgholm og Klosterø, sstds. 1926, s. 178—210.

F. Kerff: Øm klosters sidste dage, sstds. 1918, s. 96—101.

ALEXANDER HAMILTON, AMERIKAS STORE SØN

Af kaptajn *V. K. Sørensen.*

Alexander Hamilton var sin tids mest konstruktive statsmand, den største sagfører, forfatter, taler og økonom, sin tids største politiske leder og een af dens største soldater, har den amerikanske senator Arthur H. Vandenberg engang skrevet om denne straalende begavede amerikaner, der var Washingtons højre haand baade i krig og i fred.

Og dog er denne store skikkelse, der fik saa stor indflydelse paa Amerikas nyere historie, kun lidet kendt baade i og udenfor Amerika. Det er kun faa, der ved, at æren for det store værk, den amerikanske unionsforfatning, som tilkommer en hel kreds af udmærkede mænd, besjælede af de nye tanker, det 18. aarhundredes engelske og franske litteratur havde sat i bevægelse, om nogen enkeltperson skulde knyttes dertil, saa maatte det blive Alexander Hamilton, fordi han var den første, der undfangede den grundtanke, paa hvilken den beror, ligesom han med den største kraft virkede for dens udførelse. Iblandt mænd, som i krig og fred havde kæmpet for frihedens og selvstyrets sag staar han som en af de første, een af de største statsmænd og politiske filosoffer, der overhovedet har levet. Han selv satte sit liv ind for sin sags renhed.

Om Alexander Hamiltons fødsel og slægt har der hersket stor uklarhed. Han blev imidlertid født paa den

vestindiske ø Nevis den 11. januar 1757 som søn af en skotsk fader, han ikke senere saa meget til, men hvis blonde, rødbrune haar og dybtblaa øjne, han arvede. Hans moder var en fraskilt fransk Huguenot. Om forældrene blev gift, ved man ikke med bestemthed. Hamilton kunde end ikke før sin død med sikkerhed nævne datoen for sin fødsel, og efterhaanden som han blev ældre, søgte han med stor iver at granske sin slægt, men uden noget større resultat. Især var han ivrig efter at finde et eller andet spor af adelig herkomst. Selv om dette ikke lykkedes ham, saa var det dog ubestrideligt efter moderen, at han havde arvet sine rige evner. Hun skal have været en højt kultiveret dame. Desværre for drengen døde hun tidligt, uden at faderen tog sig af ham. Hans mødrene slægt lod ham derfor opdrage paa St. Croix, hvor han gik i skole til han var 12 aar gammel. Derefter blev han anbragt paa et Handelskontor. I løbet af to aar havde han overtaget ledelsen af alle sagerne! Sin fritid anvendte han til læsning, især af nationaløkonomi, historie og filosofiske skrifter. Han lagde hermed grunden til den alsidige viden, han senere skulde faa saa rig brug for.

Sin offentlige debut gjorde han som saa mange andre som journalist — 15 aar gammel! I en lokal avis beskrev han saa malende en orkan, der gik henover St. Croix, at det gjorde et dybt indtryk paa guvernøren paa St. Croix og nogle venner, at de sørgede for, at han kunde fortsætte sin uddannelse. 15 aar gammel emigrerede han til Boston, uden at have en ven i denne nye verden. 16 aar gammel indtraadte han paa King's College, det nuværende Columbia i New York. 18 aar gammel — i 1775 — dæmpede han her anti-britiske studenters tumulter og overtalte dem til ikke at sætte ild til Tory-Kollegiets præsidentbolig.

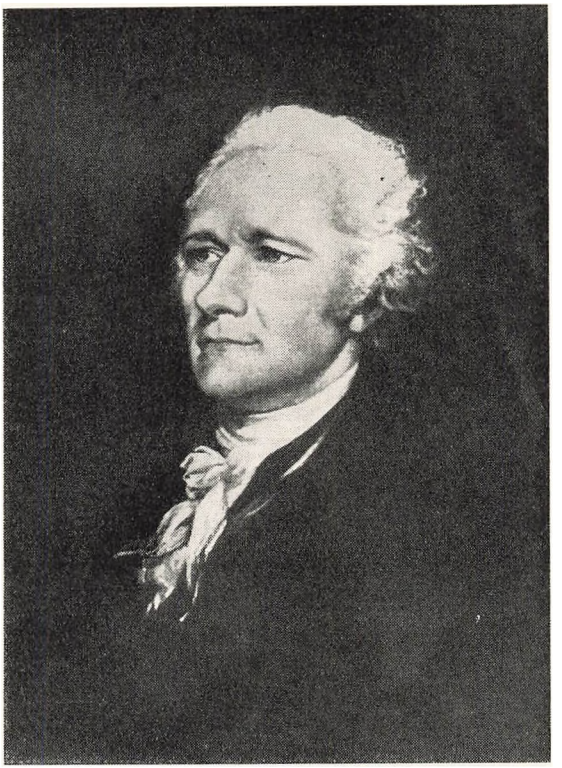

Alexander Hamilton. Maleri af John Trumbull.

Da den amerikanske frihedskrig udbrød, optraadte Hamilton for første gang som taler ved et møde, der blev holdt for at faa de ledende mænd til at opgive deres tøven. Den kun 17-aarige knøs' fyrige og klare veltalenhed fængslede forsamlingen, og man vedtog, at New York skulde følge Bostons eksempel og afbryde al handelsforbindelse med England. Det var Hamiltons første skridt paa den politiske løbebane.

Kampen var snart i fuld gang, og Hamilton var midt i den. 19 aar gammel var han kaptajn for byen New Yorks første artillerikompagni, der i 10 maaneders bitter kamp udmærkede sig saa meget, at Washington blev opmærksom paa dets fører. Een af Hamiltons bedrifter var blandt andre at erobre nogle kanoner fra et fort uden for byen. Forinden han var blevet kaptajn, havde han dog naaet at studere militære værker med stor ivrighed og gik op til en eksamen, hvorefter han blev udnævnt. Ikke længe efter blev han oberstløjtnant, Washingtons adjutant og sekretær. I hæren gik han under navnet »den lille løve«, og Washingtons hengivenhed vandt han hurtigt, et gensidigt venskab, der blev bevaret livet igennem.

Det var fra sit arbejde i Washingtons stab, at Hamilton vandt en dyb overbevisning om, at en fast ordning af staternes fælles anliggender var af absolut nødvendighed. Midt under krigens anstrengelser fik han tid til at beskæftige sig med, hvorledes unionen mellem staterne kunde ordnes og befæstes. Et arbejde som senere skulde optage ham helt og fuldt.

Under angrebet paa Yorktown 1781, een af de smukkeste bedrifter i krigen, anførte Hamilton, som kom farende fra New York til Virginia for at deltage i revolutionens sidste store kamp, højre fløj og var første mand i den fjendtlige skanse.

Kort tid efter traadte han ud af hæren og nedsatte sig som sagfører. En kort tid var han medlem af kongressen. Som sagfører kom han nu for første gang til at staa i vejen for Aaron Burr, der senere skulde faa saa skæbnesvanger betydning for Hamiltons liv. De syntes fra skæbnens side bestemte til at krydse hinandens veje med mellemrum. Der var et aars forskel i alder. De var begge modige og lovende unge officerer. Nogle faa uger i 1776

var ogsaa Burr medlem af Washingtons stab. Begge var de udstyrede med en evne til at betage. Burr brugte sin charme til at vinde alle og enhver, Hamilton sin til at vinde de faa værdifulde. Efter krigen begyndte de begge at praktisere som sagførere i samme aar og var forenede eller modstandere i mange lokale sager. Burr havde ingen andre konkurrenter end Hamilton. Politisk var Burr antiføderalist, bestemt og bitter. Burr var lige saa egoistisk som Hamilton var uegennyttig. Hamilton lod alle faa glæde af sine rige evner. Burr var en mester i intriger, men til ringe nytte. Burrs hensynsløse umoralitet i det offentlige liv voksede med aarene og stod i skærende modsætning til Hamiltons rene og ærlige motiver og handlemaade.

Den 14. maj 1784 traadte Hamilton sammen med bl. a. Benjamin Franklin, James Madison og med Washington som præsident ind i konventet i Filadelfia, der efter lange debatter og skarpe sammenstød kunde vedtage udkastet til en virkelig unionsforfatning ikke mindst takket være Hamiltons indsats. Fra oktober 1787 til august 1788 udgav han en række flyveskrifter under den fælles titel »The Federalist«. Heri forklarer og begrunder han forfatningens bestemmelser. Han lagde grunden til den frie presse, han kæmpede for fuld fri offentlig skolegang, for lettere gældslove og han kæmpede gennem seks lange uger for at overvinde den store fjendtlige modstand, som forfatningen mødte. Omsider vandt han. Hans veltalenhed blev brugt til sin yderste grænse og overvandt omsider den stædigste modstand. Uden Hamilton havde der maaske ikke været nogen forfatning — intet U. S. A.! Man har kaldt hans flyveskrifter for republikanismens bibel, og sandt er det, at disse skrifter fortjener plads ved siden af Aristoteles', Lockes og Montesquius skrifter.

I foraaret 1789 traadte forfatningen i kraft, og Washington blev valgt til unionens første præsident. Hamilton tiltraadte det første ministerium som finansminister, og det skyldtes hans kloge foranstaltninger i denne periode, at landets anseelse og kredit blev hævet, at handel og industri kom i flor.

Talleyrand, der en tid opholdt sig i Amerika, berømmede Hamilton for hans skarpe blik for den politiske situation og for de muligheder den rummede.

Hamiltons offentlige fortjenester i denne periode er samlet enorme. Han interesserede sig for love for søfarten, gennemførte den første lov om et postvæsen, stabiliserede mønten, foreslog decimalsystemet for pengevæsenet med dollaren som enhed, foreslog patentsystemet. Han var ubestrideligt den ledende kraft i regeringen ogsaa overfor selve præsidenten. Det var ham, der dirigerede, han raadførte aldrig, og ved sit diktatoriske væsen fornærmede han mange af regeringens medlemmer. Diplomatisk var han heller ikke, han skaffede sig derved mange fjender og gennem aarene utallige besværligheder. Der blev ligefrem anstiftet sammensværgelser imod ham. Han tøvede heller aldrig med at angribe de korrupte, hvor han fandt dem. Og uden persons anseelse angreb han dem offentligt, sommetider med en ligefrem mangel paa takt. Alligevel vandt han sig gennem aarene flere og flere beundrere. I omsorgen for sine soldater, sine børn og andre folk var han uhyre opofrende, undertiden næsten moderlig. Personlig var han ærlig. Han indtog en stilling, hvor han med største lethed kunde have beriget sig selv, som mange af hans venner gjorde det. Men da han trak sig ud af det offentlige liv, var han fattigere, end da han gik ind deri. Han var en enestaaende arbejdskraft. Han studerede intenst, og det generede ham ikke

at sidde over et papir til daggryet fik lyset fra hans lysestager til at svinde — og derefter tage fat paa dagens arbejde. Sædvanligvis gik han op og ned ad gulvet, mens han læste eller studerede et eller andet emne.

Men som partifører egnede Hamiltons personlighed sig ikke. Han forstod bedre at kæmpe paa egen haand end at faa en sluttet skare til at følge sig gennem en politisk kamps mange svingninger. Af væsen og opfattelse var han ogsaa til en vis grad aristokrat. Da derfor snart efter forfatningens vedtagelse partikampene begyndte, traadte Hamilton i 1795 ud af ministeriet og levede resten af sit liv som sagfører med undtagelse af aaret 1798, hvor der paa grund af det spændte forhold til Frankrig blev foretaget troppesamlinger med Washington som overgeneral. Hamilton blev efter Washingtons ønske udnævnt til næstkommanderende, og da Washington døde, blev Hamilton overgeneral i hans sted.

Mærkværdigvis var Hamiltons ambitioner altid militære. Han troede selv, at han havde ganske usædvanlige militære anlæg og studerede med forkærlighed militærlitteratur. Hans begavelse var dog langt mere en skribents, tænkers, en statsmands. Han var heller ikke særlig robust, snarere sart, ligesom han ogsaa i nogen grad manglede dømmekraft ved behandlingen af mænd.

Han alvorligste svaghed var imidlertid hans glæde for kvinder og deres selskab, en svaghed, der medførte den eneste alvorlige skandale i hans offentlige liv, en skandale, der vilde have knækket en mindre personlighed end hans, men som han gik ud af, uden at det havde været hans modstandere muligt at sætte nogen plet paa hans offentlige vandel.

Til trods for denne svaghed kunde ingen være sin familie mere hengiven end han. Hans hjemmeliv var

smukt, og hans kærlighed til sin hustru, Betsy Schuyler, som han giftede sig med i 1780, stor og opofrende.

I en periode havde han staaet i forhold til en Mrs. Reynolds, en New Yorker-kvinde fra et meget lavt socialt lag, en tid endog med hendes mands vidende og billigelse. For at slippe ud af forholdet begyndte han at betale dem penge og blev snart udsat for en hensynsløs pengeafpresning. Det kom hans politiske modstandere for øre, at han udbetalte disse betydelige beløb, og i den tro, at de blev givet til at stoppe munden paa politiske modstandere eller for at kaste snavs paa hans navn rettede de offentligt beskyldningerne imod ham.

Det var en af Hamiltons sværeste timer, da han maatte træffe beslutningen om, hvad han skulde gøre. Men han ønskede ikke, at der skulde falde nogen plet paa hans arbejde i offentlighedens tjeneste. Han fortalte derfor hele historien uden at stikke nogetsomhelst under stolen og slog derved ethvert forsøg paa mistænkeliggørelse ned. Han kunde gaa ren ud af hele affæren og havde endnu engang vist sig som en enestaaende personlighed.

36 aar gammel blev hans indflydelse bestemmende for Amerikas første store afgørelse i udenrigspolitiken. I krigen mellem England og det revolutionære Frankrig forlangte han neutralitet — haardt angrebet af Jefferson. Washington bifaldt Hamiltons anskuelse, og Amerika holdt sig udenfor.

Hamiltons liv var fuldt af dramatik. 15 aar gammel begyndte han sin løbebane som journalist under en frygtelig orkan. 18 aar gammel standsede han svære studenteruroligheder, og 24 aar gammel førte han an i angrebet paa Yorktown. 47 aar gammel blev han dræbt i en duel med sin fjende gennem livet oberst Aaron Burr.

Duellen mellem Hamilton og Burr 11. juli 1804.

Baade Burr og Hamilton var forfængelige mænd, men modne langt før end deres jævnaldrende. Med stigende misundelse fulgte Burr Hamiltons hastigt voksende prestige. Højdepunktet blev naaet, da Hamilton kastede hele sin politiske indflydelse imod Burr og sikrede Thomas Jeffersons valg til præsident. Skønt han ikke delte politisk anskuelse med Jefferson, saa han klart dennes rede-

lige personlighed og ønskede uden personlige hensyn at spærre vejen for den upaalidelige og korrupte eventyrer Burr, der vilde opløse unionen.

Burr var ved at slutte sin periode som vice-præsident, da han paa grundlag af en nedsættende, men iøvrigt ret uskyldig bemærkning fra Hamiltons side adskillige uger før udfordrede denne til duel »for sin æres skyld«.

Skønt Hamilton aldrig gik i kirke, var han dog dybt religiøs, og han hadede dueller, var iøvrigt netop paa dette tidspunkt særdeles aktiv for at faa dem fuldstændigt afskaffet, taabelige handlinger som han betragtede dem som. Trods dette mente han dog ikke at kunne afslaa den stillede udfordring, især fordi han indsaa, at et afslag vilde kaste en skygge af fejghed over hele hans offentlige virke, og fordi æren for ham havde været det vigtigste gennem hele livet.

Tidligt om morgenen den 11. juli 1804, mens hele huset endnu sov, listede Hamilton sig bort og mødte lidt over kl. 7 Burr, som forlængst var kommet, paa det valgte sted paa den anden side af Hudsonfloden.

Snart skulde Hamiltons hustru, der endnu laa og sov i lykkelig uvidenhed om det forestaaende drama, modtage det afskedsbrev, som Hamilton allerede havde skrevet, fast besluttet som han var paa ikke selv at tilføje sin modstander nogen skade.

Foran ham stod tilsyneladende upaavirket en lille rank mand med truende øjne. Saa mødtes de to modstandere. Hamilton affyrede sin pistol i luften, mens Burr, der var en fortræffelig skytte og en bitter, hævngerrig mand, tog omhyggeligt sigte og tilføjede Hamilton et dræbende skud.

Paa mindre end en time havde Hamiltons sekundanter roet ham tilbage til New York, hvor læger blev tilkaldt

fra en fregat i havnen. Men der var intet at gøre. Efter 31 timers smertefuld kamp døde han. En nations sorg fulgte ham i døden.

Paa samme tid var Burr paa flugt mod syd, anklaget for mord. Han havde utvivlsomt haabet, at han efter nogen tids forløb kunde vende tilbage og opnaa sin gamle indflydelse nu uden at være generet af Hamiltons ubehagelige modvægt. Heri blev han dog skuffet. Hans gerning blev fra alle sider fordømt paa det skarpeste. Og i stedet for, at det blev Burr, der vandt indflydelse over Hamiltons tidligere tilhængere, saa vandt den døde Hamilton nu snarere tilhængere og beundrere blandt sine tidligere modstandere.

Skønt han aldrig blev dømt for sin gemene handling, saa levede Burr dog resten af sit liv i frygt og vanære.

Hamilton blev kun 47 aar gammel. Hans egen formue var paa dette tidspunkt skrumpet saaledes ind, at han kun efterlod sin hustru »Guds kærlighed« og en stor gæld. Men hvad havde han ikke formaaet at udrette i disse aar! I livet som i døden var han genstand for glødende beundring og rasende modstand, men han satte sig selv et enestaaende monument:

Den amerikanske republik — The United States of America!

Litteratur:

Claude og Bowers: Jefferson and Hamilton.

Allan McLane Hamilton: The Intimate Life of Alexander Hamilton.

F. S. Olivier: The Life of Alexander Hamilton.

Alex Beus: Die Staatsidee Alexander Hamiltons in ihrer Entstehung und Entwicklung.

INDHOLD

Walam Olum. Et Stykke Indianerkultur. Af Pastor emer. H. Hansen 161

Snorre. Af Bjarni M. Gislason 175

»Vi anser disse Sandheder for indlysende - -«. Amerika IV. Af Lærer Arne Joh. Nissen 188

Øm Kloster. Af Sognepræst Peter Riemann 209

Alexander Hamilton, Amerikas store Søn. Af Kaptajn V. K. Sørensen 229